

Per a l'elaboració d'aquest treball s'ha comptat amb una llicència retribuïda concedida pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 4182 de 26.7.2004)

ITINERARI 5.- De Cabanelles a Beuda

En aquest itinerari es fa un recorregut per la serra del Mont, dintre de [l'Espai Natural de l'Alta Garrotxa](#). Sortint de [Cabanelles](#) –concretament del collet de can Serra, prop de la casa del mateix nom– es passa pel [santuari de la Mare de Déu del Mont](#) i el [monestir de Sous](#), per acabar la jornada a la plaça de Beuda.

Al collet de can Serra s'hi pot arribar per la carretera de Figueres a Besalú. Poc abans d'arribar a la cruïlla de Banyoles hi ha una benzina a la banda esquerra de la carretera. Just davant cal desviar-se a la dreta per la carretera que indica "Cabanelles", "Sant Martí Sasserres" i "Santuari de la Mare de Déu del Mont"; agafarem una carretera local, recentment arranjada. A la primera cruïlla cal girar a l'esquerra. Hem de seguir la carretera asfaltada que s'estreny, però permet el pas dels autobusos fins el collet –a 9 km de la carretera principal– on hi ha un aparcament a cada banda de carretera –aquests sense asfaltar– que els permeten girar sense problemes. Un parell de bancs i dos cartells anunciant l'Espai Natural de l'Alta Garrotxa, amb el mapa corresponent, completen la decoració que ens permetrà reconèixer el collet sense cap mena de dubte. És recomanable no utilitzar autobusos massa amples, per evitar la fricció amb les mates dels marges si no han sigut convenientment estassats. La recollida es fa a l'aparcament del poble de Beuda. L'autobús hi pot arribar reculant fins la mateixa carretera principal, prenent-la en sentit Besalú. Poc abans d'arribar a aquesta vila, una cruïlla a la dreta els portarà a Beuda.

En la descripció, trobareu assenyalats en negreta els punts exactes als que fan referència els temps, les distàncies i les alçades. Les paraules subratllades i de color blau corresponen als hipervincles que us portaran directament a la informació inclosa al final de la descripció; en alguns casos coincideixen les dues condicions a l'hora en les mateixes paraules. En cursiva podreu llegir les indicacions dels rètols que es troben pel camí. En alguns punts del recorregut és convenient deixar-lo i fer un "anar i venir" per a fer alguna visita interessant; aquestes situacions les trobareu descrites amb el text de color de verd. Per altra banda, els camins alternatius o les informacions de on van a parar alguns dels corriols que es troben es descriuen amb text de color taronja.

Durant la ruta, el temps s'ha mesurat sense tenir en compte les parades; per tant, quan es planifiqui la sortida cal afegir-hi el que es consideri necessari, en funció de les activitats que es vulguin portar a terme: observació del paisatge, identificació de la flora o dels rastres d'animals, recol·lecció de mostres, examen de les edificacions, comentaris històrics, narració de llegendes o, simplement, les parades tècniques necessàries per a reposar forces o menjar.

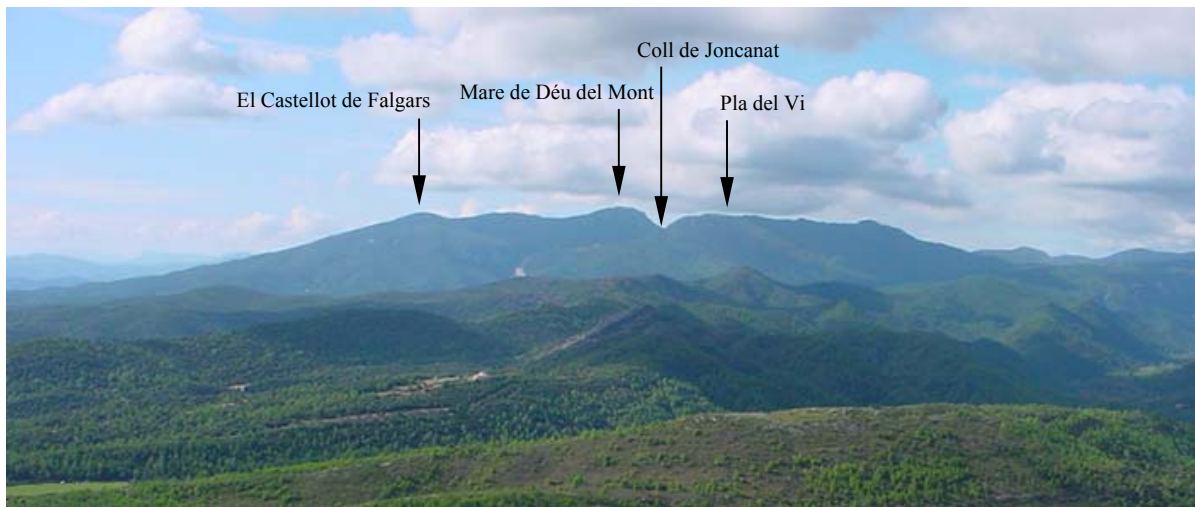
Les distàncies i les alçades estan mesurades amb un gps.

En el tram que s'ha de recórrer de carretera asfaltada només s'han tingut en compte les espècies més evidents.

S'han inclòs unes propostes de treball. Cal tenir en compte que són precisament això: propostes. El que es pretén és donar idees o suggerir pautes; no es desitja, en cap cas,

imposar qüestions o mètodes de treball. S'ha procurat que siguin ben variades i n'hi hagi per a la majoria de matèries i nivells, o que, si més no, siguin fàcilment adaptables a les necessitats de cadascú.

Al final trobareu un llistat dels [animals](#) que podeu trobar i de les [plantes](#) que s'han observat en aquest itinerari.

“La Serra del Mont és comparable, per la seva estranya figura, a un enorme i bonyegut camell que baixa del Pirineu en direcció del golf de Roses, vora avall del Fluvià. Amb el cim del gep sosté el santuari i al cim del cap el castell de Falgars” (Mn. Jacint Verdaguer, 1884)

Descripció de l'itinerari

TEMPS	DISTÀNCIA	ALÇADA	
0 h 00 m	0 km	420 m	En el collet de can Serra, iniciarem l'ascensió pel corriol que surt en direcció oest. És un trajecte que transcorre per l'interior de l'Espai Natural de l'Alta Garrotxa i tota la jornada trepitjarem terreny calcari. Anem seguint les marques vermelles que repassen cada any els Amics de Navata que pugen en romeria el dia 11 de setembre. Les pinasses i les alzines ombregen amb prou feines el camí perfectament delimitat pels esbarzers, ginestes, brucs, sanguinyols i estepes. A la tardor, les cireres d'arboç pengen de les branques com si fossin arracades; en una estona en podem recollir suficients per a fer-ne una bona confitura. De cop, com per una finestra, albirem el mas de can Tenys al vessant de la muntanya, a la nostra dreta.

0 h 07 m	0,5 km	480 m	Arribem a un replà amb un bosquet de pinassa. Un camí més ample el travessa; cal seguir-lo cap a la dreta on el camí s'estreny i torna a esdevenir corriol, ara colgat per les fulles de pinassa i granellat per les pinyes. Planeja una estona i, després, torna a pujar decididament, mentre ens acompanyen els murmurs dels abellerols –que tenen la niuada en algun talús proper– trencats pel crit aspre del gaig.
0 h 13 m	0,8 km	515 m	Desemboquem a una pista aperduada. A la dreta anirem sota els cingles de Roca Major. Anem cap a l'esquerra i uns 10 m més endavant, ens enfilem pel marge dret –just al costat d'una magnífica mata de coronil·la boscana–, altre cop dreuera amunt.
0 h 21 m	1,1 km	580 m	De cop, topem amb uns termes antics. En el més gran –que delimita municipis– hi podem llegir: SM (Sant Martí Sasserres) a llevant i SO (Segueró) a ponent. En el petit –que serveix de límit entre propietats– s'hi llegeix: SA (de can Serra) a l'est i FS (de Falgars) a l'oest. Ens trobem en un altre replà cobert de pinassa on hi podem trobar marfull i tortellatge de costat i aprofitar per diferenciar-los. Travessem el replà i ensopeguem amb una altra pista aperduada: Si anem cap a l'esquerra, en uns 300 m i uns 5 minuts de pista embardissada, anem a sortir a la carretera asfaltada que puja cap al santuari, al bell mig d'una corba de 180° cap a l'esquerra, la tercera si no comptem l'anterior que, tot i ser de 180°, és molt més ampla; a 2 km justos del collet de can Serra.

			Travessant la pista i, pujant el marge, trobem la roca rossoladora. Cap a la dreta és on continua el camí i 100 m més amunt, cal enfil·lar-se al marge per l'esquerra, just davant d'un petit pollancre, per a continuar la drecera.
0 h 36 m	1,8 km	690 m	Topem amb un filat que cal travessar i tornar a tancar. Ens situa en una pista aperduada, que cal seguir cap a l'esquerra; 10 m més avall, la drecera es torna a enfil·lar pel marge dret. La vegetació va canviant. Els roures comencen a guanyar la partida a les pinasses i a les alzines, fins que ens trobem en una magnífica roureda.
0 h 46 m	2,2 km	755 m	Arribem a una pista ampla i en bon estat: si es segueix cap a l'esquerra, en cinc minuts s'arriba al mas de Falgars. Ens trobem amb la ruta 2 que ve de Beuda i Segueró. A partir d'aquest punt, les marques taronges i verdes s'afegeixen a les vermelles que hem seguit fins ara. Cap a la dreta, a 25 m, trobem la font de Falgars, ombrejada per plàtans i castanyers d'índies. És un bon lloc per a esmorzar.

		A la font hi ha un rètol de l'ajuntament de Beuda avisant que l'aigua no té control sanitari; però hi ha persones que vénen amb garrafes –n'hi he trobat que en duïen més de cinquanta– des de Lladó i altres poblacions de les rodalies a buscar-ne i és la que utilitzen per a beure. Després cal seguir la pista en el mateix sentit, vorejada per arbres monumentals: roures i alzines, una d'elles – situada prop de la pista, a uns 180 m de la font– batejada com a "<i>Alzina de la Santíssima Trinitat</i>", per les tres branques, gairebé idèntiques, que s'alcen vers el cel. De cop, desapareix el bosc que tenim a la dreta i s'obre la perspectiva sobre el paisatge com una balconada: el Canigó, les Salines, l'Albera, la plana de l'Empordà i el golf de Roses. Es pot veure fins el Montgrí i el mar de Llançà. Extasiats per la visió, no ens podem oblidar d'observar les restes d'un forn de calç que hi ha al començament de la balconada, a l'altra banda de la pista. Podem aprofitar aquest sector per a comparar l'auró blanc, amb l'arç blanc i l'aranyoner. La carretera continua amunt, entre pi roig, grèvol i tortellatge. Al fons, elevat, el santuari es deixa veure entre les branques. Si pugeu un cap de setmana, podreu sentir perfectament els goigs de Mn. Cinto – en música de carilló– que emet l'altaveu del campanar, que s'uneix, momentàniament, als cants de rossinyols, pinsans, cucuts i cardines que ens acompanyen tot el camí.
--	--	--

0 h 57 m	2,8 km	760 m	A la dreta surt la pista que va al mas del Soler. Nosaltres continuem per la que puja, perfectament marcada. Passem pels camps del Bac, també anomenats els camps de Dalt, treballats fins fa ben poc, segons ens explica en Joan de Falgars.
1 h 06 m	3,6 km	815 m	Una vegada s'acaben els camps, cal seguir la pista i, un xic més amunt, agafar el camí fressat que s'enfila cap a la dreta. Talla la corba i ens retorna a la pista; 20 m més amunt, la dreuera s'enfila pel marge esquerre. Si continuéssim per la pista endavant, aniríem a sortir al coll de Joncanat.
1 h 09 m	3,8 km	845 m	Faig monumental. És difícil explicar els sentiments que afloren davant d'un arbre d'aquestes dimensions. Hom se sent encara més efímer quan pensa en quantes generacions han caminat per davant d'aquest magnífic faig. El bosc, però, és curull de vida: així ho demostren les deposicions d'aspectes variats, els sorolls de fulles trepitjades, els cants dels ocells i les contínues gratades que s'observen a terra, obra, sens dubte, dels senglars que corren per aquests verals. El corriol travessa un alzinar, ara molt esclarissat per la tala que hi estan portant a terme.
1 h 14 m	4,0 km	905 m	De cop, ens sorprèn la presència d'una pista construïda aquest hivern 2004-2005, segurament per ajudar a la tala. Cal travessar-la, desviant-nos una mica cap a la dreta per a retrobar el corriol.

			A poc a poc, a mida que pugem, les alzines van essent substituïdes pel pi roig fins a trobar-nos caminant –al voltant dels 950 m d'altura– pel mig d'una meravellosa pineda. En aquest tram de camí es pot comparar la vegetació del sotabosc típica de l'alzinar amb la de la pineda, mentre encara en quedi, perquè també s'està fent una tala de pins que ens sembla que és exagerada.
1 h 25 m	4,5 km	975 m	Prop del coll de Finestrelles, a l'esquerra del camí, un faig acompanya al "roure de la sort" que es troba a la dreta. Segons explica J. Amades, les fadrines hi tiraven pedres i la que aconseguia que restés a l'enforcadura quedava convençuda que trobaria casador i es maridaria abans d'un any (<i>Folklore de catalunya, Costums i creences</i>. Barna-1980, p. 247) Ara ho tindrien prou difícil: l'arbre centenari, estellat per la tramuntana, presenta aquest aspecte desolador. Però el preciós grèvol que s'amaga darrera el tronc asclat, ens torna a donar la sensació de vida que hem percebut durant tot el camí. A pocs metres per sobre del corriol, hi ha un roquissar on es pot observar l'orella d'ós –una

			preciosa relíquia de l'època anterior a la darrera glaciació— i hom pot deixar-se captivar per la magnífica vista sobre el monestir de St. Llorenç de Sous. Passat el roure, a la dreta, es veu el pla del Vi i, al cap de poc, un pi format per dos troncs entortolligats com dues flames que s'eleven vers el cel i s'obren en un esclat de branques, agulles i pinyes. A sota, a la primavera, les peònies ens sorprenen amb les seves grans flors que omplen els ulls de color i el cor d'alegria. Enguany, les fortes tramuntanades han fet estralls: una bona part de la copa del pi doble acompanya al brancam del “roure de la sort” i a tot un seguit d'altres pins que han sigut estellats o tombats pel vent i reposen a terra amb les arrels a l'aire.
1 h 36 m	5,2 km	1055 m	Per l'esquerra s'incorpora el camí que puja des de Beuda per la Rocapastora, que és el que haurem d'agafar quan baixem. Pocs metres abans, es poden comparar el xuclamel xilosti i el xuclamel de roca, que es troben l'un davant de l'altre, a cada banda del camí.

			Anem pujant per la pineda, fent petites marrades per a guanyar altura. Un nou joc de marques, ara grogues i blanques, s'ha sumat a les que ja ens acompanyaven.
1 h 39 m	5,4 km	1095 m	Per la dreta apareix el camí que puja des del coll de Joncanat, ja a les envistes del santuari. En aquest coll es troben el camí que ve d'Albanyà i Lliurona pel pla del Vi, els que venen de Tortellà per St. Miquel de Comaderoure, Lliurona i Beuda i que es troben tots a l'Espinau i el que ve de Falgars, mig planejant des dels camps del Bac. Cinquanta metres més amunt, arribem a la carretera; la seguim cap a l'esquerra i, en arribar a l'aparcament, girem a la dreta i pugem per la pista que va tot a la vora del talús de roca sobre el qual s'assenta el santuari. Al final pugem les escales.
1 h 44 m	5,7 km	1120 m	Assolim el cim i el santuari de la Mare de Déu del Mont. La vista és corprenedora. En un dia clar es pot veure des del mar fins al Pedraforca; des del Canigó fins al Montseny; la vall del Fluvià, l'estany de Banyoles... Tot el que us pugueu imaginar és poc. Permet fer un estudi complet de la geologia i del relleu de tota la contrada. Una vegada hem omplert els nostres sentits, hem de reprendre la marxa. Per baixar cap a Beuda, cal recular per la carretera, agafar la drecera a la dreta, per on hem pujat, passar el camí del coll de Joncanat i baixar fent marrades

			fins la cruïlla que hem comentat anteriorment.
1 h 50 m	6,2 km	1055 m	Deixem a l'esquerra el camí que baixa a Falgars i seguim recte. De seguit l'alzinar reemplaça la pineda i, tan bon punt canviem de vessant, el panorama es transforma radicalment: desapareix el bosc, que es veu substituït, de moment, per una brolla de matoll amb alzines, i ens arriba la contaminació acústica produïda per les pitades de les màquines de les guixeres de Beuda quan reculen, que substitueix el silenci del bosc, només trencat pels cants dels ocells i la remor de les fulles. En aquesta zona es poden observar roques amb nummulites, prova definitiva que aquestes terres, abans d'aixecar-se, havien format part del fons marí.
1 h 53 m	6,3 km	1035 m	La drecera desemboca a la carretera asfaltada. Les pedres que hi fan de protecció a la vora esquerra també són nummulítiques.

			Uns 100 m més avall, reprenem la drecera a l'esquerra de la carretera. Ara el camí baixa fent petites marrades per evitar els forts pendents de roques calcàries, algunes d'elles amb restes de nummulites. La vegetació de matoll encara dóna més sensació de sequedat.
2 h 00 m	6,6 km	985 m	Collet de les Sorreres. A la dreta deixem el camí que porta al pla de Solls. Seguim cap a l'esquerra, però cal anar amb compte: malgrat haver-hi un camí marcat amb pilons de pedres que baixa pel mig dels "xaragasters" –un territori format per escorrancs calcaris de formes i aspecte molt característics– val la pena seguir les marques als arbres i deixar-los a la nostra dreta; així els preservem de l'erosió que li produeix el pas continuat dels caminants. Els dos camins s'uneixen una mica més avall.

			
2 h 09 m	7,1 km	875 m	Sortim a la carretera, pocs metres abans del <u>monestir de St. Llorenç de Sous</u>. Ara cal seguir la carretera asfaltada, deixant a l'esquerra la serra de Finestrelles.
2 h 19 m	7,9 km	840 m	A l'esquerra es troba una escala que mena a la <u>Font de Rocapastora</u>, situada sota el cingle del mateix nom. La deu forma una petita cova on, fins l'hivern 2004-2005 hi havia el bust d'una noia en record de la llegenda que ens explica Mn. Cinto. Ara ha desaparegut; esperem que es recuperi ben aviat. A sobre la font, sota el cingle, i una mica cap a la dreta, hi ha el corral de l'Abat; es tracta d'una antiga construcció, mig enrunada, que havia servit de corral. Carretera avall, a 50 m, una barana permet fer una aturada per admirar altra vegada la panoràmica sobre la vall del Fluvià i les serralades del prelitoral.
2 h 22 m	8,1 km	820 m	Els rètols ens indiquen l'inici de la drecera de Beuda, que baixa a la dreta de la carretera. Les marques taronges i verdes continuen carretera avall, mentre que les blanques i grogues ens acompanyaran durant

			tot el descens. En aquesta zona, uns 50 m més avall, podem comparar l'aladern i l'aladern fals, que es troben de costat. El mateix passa amb el ginebre i el càdec. Tot el camí transcorre per l'interior d'un espès alzinar que cobreix pràcticament tot aquest vessant de muntanya.
2 h 36 m	8,8 km	685 m	Salve Regina. En aquest punt, amb vistes al santuari per una banda, i a la vall del Fluvià i al muntanyam per l'altra, els romeus feien una parada i cantaven la Salve a la Mare de Déu. Mig quilòmetre i 100 m de desnivell més avall, l'alzinar sembla que es va esclarrisant i la roca calcària amb rascler es fa evident en un tros de clariana amb vistes al muntanyam, al Montgrí i a la guixera. Ara, la fressa de les màquines, que ens ha acompanyat tot el camí, es fa més palès. L'anar i venir dels camions és constant, portant les

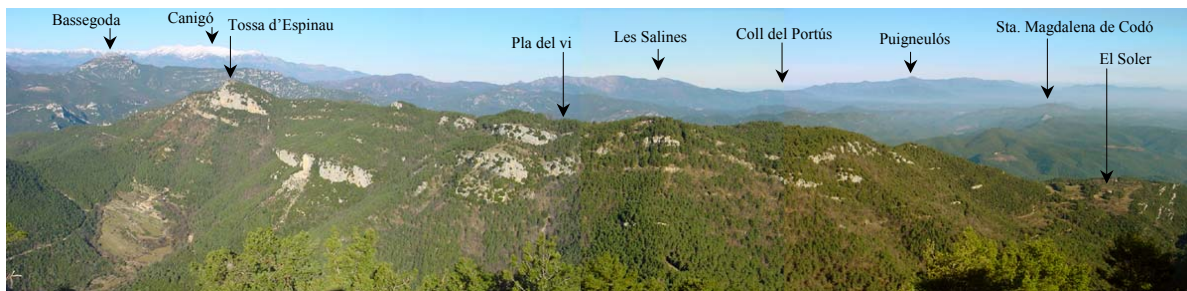
			extraccions de la guixera fins a la fàbrica de guix que hi ha al principi del terme de Beuda, tocant a Besalú, que pertany a “Yesos Ibéricos”, del “Grupo Uralita”, segons resen els cartells. Uns metres més avall, a la dreta, un roquissar – adornat amb arabescs de rascler i la verdor amb taques blanques dels corners primaverals– ens ofereix una visió magnífica del cingle de Rocapastora i el santuari; a baix, Beuda, amb el Castellot al capdamunt del turó i el Castell al mig de la vall. El caminó continua el seu descens; 400 m i 70 m de desnivell més avall del roquissar apareix el pi blanc i l'acompanya el bruc d'hivern. Gairebé a baix de tot, la drecera passa per sobre la casa i la font de Ca n'Oliveres.
3 h 08 m	10,4 km	415 m	Desemboquem en un corriol. <i>Si el seguíssim cap a la dreta, aniríem al Castellot de Beuda.</i> A l'esquerra sortim a la pista a ca n'Oliveres que cal seguir cap a la dreta. Mirant enrera, es veu el santuari de la Mare de Déu del Mont i la muntanya del Castellot. En arribar a la pista, trobem un altre rètol de <i>Alta Garrotxa, Espai natural</i>.
3 h 12 m	10,8 km	380 m	Seguint pista avall, entre camps i alzinars, arribem al pla del Bosc, on sortim a la carretera asfaltada que va de Beuda a Segueró i Maià de Montcal. Per aquí passa el GR-2. Cal seguir-lo cap a la dreta. Passem sobre la riera de la font Fresca. Hi ha un forn de calç a dins de la riera, a mà esquerra, molt amagat per la vegetació.

3 h 22 m	12,1 km	350 m	Anem seguint la carretera asfaltada fins arribar a <u>Beuda</u>.
----------	---------	-------	--

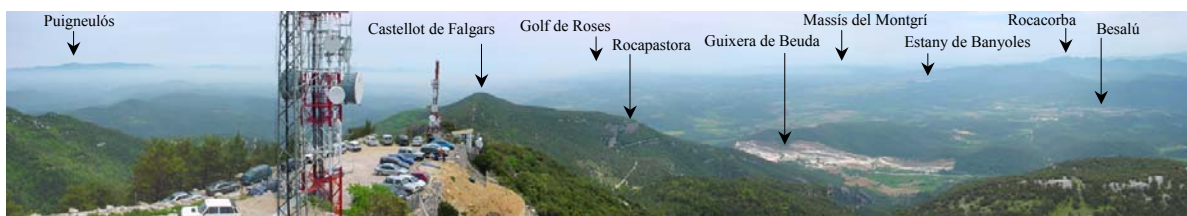
L'ESPECTACLE DES DEL CIM

Vista oest i nord-oest

Vista nord i nord-est

Vista sud

Collet de can Serra

Pren el nom del mas que deixem a l'esquerra poc abans d'arribar al coll i que ja fa anys hi ha ubicat un centre de rehabilitació de drogaaddictes. Pertany al terme municipal de Cabanelles, extensíssim, que ocupa bona part dels vessants orientals de la serra del Mont i

St. Martí de Queixàs

és anomenat per alguns autors "Garrotxa d'Empordà" ja que actua de límit entre ambdues comarques.

El topònim, d'origen llatí, sembla clar: un diminutiu de "cabanes" i se'n troben referències com a "*Cabanellis*" a partir de l'any 1204.

El nucli urbà, si és que se'n pot dir així, és un petit agrupament de cases situat a la carretera que va cap a Lladó, després del trencant del santuari del Mont. La parròquia de Sta. Coloma de Cabanelles, s'esmenta ja el 1017 quan el papa Benet VIII la confirma com a propietat del monestir de St. Esteve de Banyoles.

El terme de Cabanelles inclou els poblat d'Espinavessa (amb l'església de St. Llorenç, de finals del segle XVIII, però amb restes dels segles XII-XIII), l'Estela (amb l'església de Sta. Maria dels segles XII-XIII), Queixàs (amb l'església de St. Martí, dels segles X-XIII), St. Martí Sasserres (amb la seva església, dels segles XII-XIII, també sota l'advocació de St. Martí) i Vilademires (amb l'església de St. Mateu dels segles XII-XIII). A més,

també inclou els petits veïnats de La Palma, Casamor (amb l'ermita de St. Romà –amb el teulat esfondrat– del segle XVIII i les ruïnes de l'església de St. Romà, dels segles X-XIII, que havia sigut una cel·la del monestir de St. Pere d'Albanyà i s'esmenta ja en el precepte de Carles el Calb de l'any 844 –veure "Albanyà" a l'itinerari 6) i la Cirera (amb l'església de St. Miquel, dels segles X-XI, enrunada). La majoria d'aquests poblat i veïnats estan formats per petits nuclis al voltant de l'església i alguns masos escampats. N'hi ha bastants que han sigut rehabilitats i encara estan habitats, ja sigui com a primera o com a segona residència. Les esglésies, la majoria encara ombrejant el cementiri que tenen al costat, repton silencioses el pas del temps, enyorant el passat i mirant el futur amb impotència.

A tall d'exemple, podríem parlar de l'església de St. Mateu de Vilademires. Tant l'església com la rectoria estan perfectament restaurades. Encara que l'antiga parròquia no té llum elèctric, està operativa, igual que el cementiri que té al costat. El propietari, que parla castellà, ens explica que va comprar un munt de runa l'any 1979, "*amb els teulats esfondrats i arbres dintre del que avui és l'estudi*". Mentre vivia a Washington va

St. Romà de Casamor

rehabilitar l'edifici amb els paletes que ja coneixia d'haver rehabilitat Queixàs –segons sembla, abans del 1973. No s'explica com la gent del país no aprecia els edificis dels antics masos i s'estimen més fer-se una casa nova que rehabilitar-ne una d'antiga. Ara està molt content de poder-hi viure tot l'any i té tot el jardí escampat d'escultures que va a

St. Mateu de Vilademires

fer amb el ferrer de Navata. Explica que fins fa un any es celebrava una missa una vegada al mes en l'església i es queixa que ara no es faci. Han fet una reunió amb l'ajuntament de Cabanelles per demanar al bisbat que se celebri una missa a les diverses esglésies que es mantenen dempeus, almenys una vegada al mes, perquè recuperin la funció social que venien fent fins ara: reunir tots els veïns. De fet, no és l'únic cas; les comunitats que viuen escampades, sembla que s'hagin posat d'acord en fer la mateixa reivindicació. L'evidència és que la manca de vocacions ha deixat quasi buits els seminaris, i el capellà de Navata –que era el que fins ara oficiava a Vilademires– actualment té tretze parròquies a càrrec seu. Cal recórrer a alternatives que ja fa anys que s'estan utilitzant, com són les celebracions sense la presència del capellà, per exemple, que la jerarquia eclesiàstica no sempre ha vist de bon ull, però sembla que comença a adonar-se de la realitat i es veu forçada a demanar ajut als laics.

En ple segle XXI, sembla que aquestes esglesioles hagin de recuperar, almenys, un dels papers pel qual foren creades durant l'edat mitjana: el de relacionar els components d'un veïnat que vivia escampat pel pla o la muntanya, però cadascun dels seus masos tenia un camí que el comunicava directament amb l'església. Malauradament, la majoria d'aquests camins s'han perdut. El que és trist és que els veïns només reclamin de les esglésies la seva funció social.

La roca rossoladora

Poc abans d'arribar-hi, quan s'acaba la pujada forta i s'arriba al replà de pinassa, hi ha dos termes antics. En el més gran, que correspon a un terme de límits municipals s'hi pot llegir: *SM* –de Sant Martí Sasserres– al costat est, i *SO* –de Segueró– al costat oest. En el més petit, que correspon a un terme de límits entre propietats, s'hi pot llegir: *SA* –de can Serra– al costat de llevant, i *FS* –de Falgars– al costat de ponent.

Vint metres més endavant, passat el petit replà, quan arribem a la pista aperduada que cal seguir cap a la dreta per pujar al santuari, just davant nostre hi ha un petit corriolet que s'enfila pel marge i ens porta fins la "roca rossoladora", deu metres més amunt. També s'hi pot arribar des de la carretera asfaltada: al bell mig d'una corba de 180° cap a l'esquerra –la tercera si no comptem l'anterior que, tot i ser de 180°, és molt més ampla– a 2 km justos del collet de can Serra, surt la pista aperduada i embardissada que, en uns tres-cents metres –cinc minutets– ens porta fins al replà de pinassa i la roca.

Es tracta d'una roca bastant llisa, amb pendent, com si es tractés d'un tobogan. Quan hi arribem, a la banda esquerra, s'hi veuen uns clots, alguns dels quals, tenen formes semblants a unes petjades.

Hi ha dues llegendes relacionades amb aquesta roca.

La primera, d'arrels precristianes, estaria relacionada amb el culte a la fecunditat, en la mateixa línia que l'olla de Núria. És molt coneguda pels habitants de la contrada i dels pobles veïns: explica que les noies que volen trobar marit, només han de baixar pel tobogan de la roca rossoladora. J. Amades també documenta altres pedres semblants – una “roca rossoladora” prop del santuari de Bellmunt o antics menhirs, com els del Pirineu francès, al departament de Finisterre o al congost d'Erinyà, o Sarroca de Bellera; fins i tot una estalactita, el “Degotall dels Fills” a la cova del Salnitre a la muntanya de Montserrat on, tradicionalment, les dones de les rodalies que no poden tenir fills van a fregar-hi la panxa– i afegeix que, segons la tradició, a les “roques rossoladores” no només les fadrines troben marit abans d'un any sinó que les casades que hi baixen, són mares també en el mateix temps.

La roca rossoladora

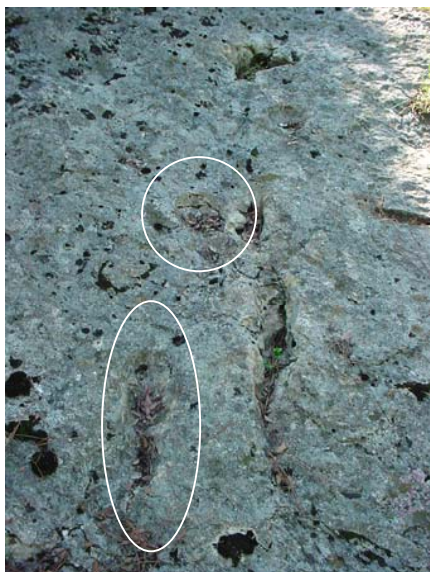
L'altra llegenda ens la glossa Jacint Verdaguer en el poema *El pare Falgàs*:

*“Si l'ermita del Mont no té campana,
què en fa del campanar?
Cada dia la Verge la demana,
qui li voldrà donar?”*

*Se'n va el pare Falgàs cap a Girona,
a casa d'un courer,
que de la fosa en treu una de bona
per l'acimat cloquer.*

*—Doncs per quin bou heu fet eixa esqueleta?
—Esquella li dieu?—
lo courer li respon,—¿per qui l'he feta?
per vós, si la moveu.—*

*Agafant-la pel jou, d'una braçada
se la carrega a coll,
una biga que veu arraconada
servint-li de bescoll.*

El peu i el genoll del Pare Falgars

*En la Rossoladora se traboca;
hi puja tan rabent
que com cera blaníssima la roca
ses genolleres pren.*

*Uns batedors del pobre frare es riuen:
–No anau prou carregat?
Eixa campana, si voleu, –li diuen–
vos l'omplirem de blat.–*

*N'hi posen d'una a una set quarteres,
i, dant-los-en mercès,
juga, pujant al Mont per les dreces,
a qui correrà més.*

*Puja el blat al graner del santuari,
l'esquella al campanar:
–a ser gaire més alt. –diu,– l'arribar-hi
m'hauria fet suar!–.*

Així explica Mossèn Cinto els clotets que trobem a la “roca rossoladora”, com les petjades i la marca del genoll del pare Falgàs.

Falgars

Malgrat que el topònim el trobem escrit d'aquesta forma, el cognom que n'ha derivat s'escriu Falgàs, actualment desaparegut dels seus hereus.

Si consulteu un diccionari veureu que un *falgar* o *falguera* és un lloc poblat de falgueres. El nom li escau com fet a mida.

Aquest mas està situat en una finca que formava part de les propietats del monestir de St. Llorenç del Mont; l'abat la va vendre l'any 1209 i ha anat passant de pares a fills al llarg dels segles.

Joan Amades recull una llegenda de boca d'en Pere Vayreda que ens parla d'aquest mas i del Noguer de Segueró, al repeu de la muntanya. S'explica que a Falgars havien estat tan pobres que no tenien ni coberts per menjar, de tal manera que havien de menjar amb els dits. Per això hi ha la dita:

*La forquilla d'en Falgars:
Cinc i el braç.*

Sembla ser que en Falgars es va casar amb una pubilla que, encara que ja tenia els seus anys i sempre estava trista i plorosa, va aportar una dot més que suficient per a fer rica la casa. Al cap d'un temps va morir de part, el mateix dia que la mestressa del Noguer, sempre alegre i riallera, moria per la mateixa causa. Encara ara es visiten les dues mestresses, en forma de núvol, és clar. Quan la Noguera puja a veure la Falgassa, aquesta es posa a plorar, de tal manera que aviat les rieres baixen plenes de tanta aigua

com desprenen els seus ulls. En canvi, quan baixa la Falgassa, la Noguera es posa a riure amb tanta alegria per la visita, que el vent bufa de valent a la contrada. El poble, se les empesca totes per a explicar fenòmens naturals que constata: quan els núvols venen del nord o de ponent és senyal de vent; quan vénen de llevant sol ser senyal de pluja.

La masia es pot veure des de tot l'Empordà, a mitja muntanya del Mont, com un sentinella en eterna vigília.

Falgars, façana de tramuntana; al fons, el golf de Roses

Falgars, façana de migjorn; al fons, el golf de Roses

En arribar-hi, hom resta astorat en veure la majestuositat amb què s'alça, abocada sobre la plana, en un petit replà, configurada per l'era i un edifici a cada banda. No se sap de quan data la primitiva edificació que es trobava a la banda de migjorn de l'era actual (mirant de cara a l'Empordà, a la dreta). La que es troba al costat de tramuntana data del segle XVIII, segons les dates de les llindes. Les incursions de bandolers i trabucaires feren necessària la fortificació del casal, que presenta matacans a sobre les portes a ambdues façanes.

Durant la Guerra del francès, a principi del segle XIX, la vella edificació fou incendiada. Segons ens explica l'actual propietari, en Xavier Pedret, de resultes de l'incendi i de les incursions del bandoler *Boquica* –malnom amb què era conegut Josep Pujol i Barraca, antic traginer que es dedicà al banditatge; legalitzats pel general francès Mathieu com a miquelets, ell, com a comandant, i la seva banda varen sembrar el terror per la comarca– els Falgàs decidiren traslladar-se a viure a la casa que tenien a Lladó.

Falgars, edifici de migjorn construït sobre les restes de l'edifici antic; al fons, el massís del Montgrí

Anys més tard, la malaltia d'una de les dones de la família, amb la necessitat de "respirar aires purs", els retornà a la pairalia. Sobre les ruïnes de l'edificació incendiada s'hi va construir, a la primera meitat del segle XX, la nova edificació que hi ha actualment a migjorn.

A l'altra banda del camí s'hi començà a construir una altra edificació per a habitatge. En anar a viure a Lladó, restà inacabada i s'arranjà per a altres usos.

Actualment, la propietat forma part de tres municipis: Albanyà, Cabanelles i Beuda.

Sempre hi han viscut masovers. Ara hi viu en Joan –que fa més de 40 anys que és a Falgars– amb el seu germà, l'Esteve, i la seva mare. Utilitzen plaques solars per a produir l'energia elèctrica que necessiten i el telèfon és "*d'antena*". Recullen l'aigua de pluja en una cisterna i "*per la poca que gastem, ja en tenim prou*", ens explica el mateix Joan, que treballa al santuari de la Mare de Déu del Mont.

Seguint la carretera sense asfaltar cap al nord, tot just passat el mas, al marge dret veiem com una mena de xemeneia: pertany a una cabana que resta amagada sota el marge i que era utilitzada pels treballadors del bosc: carboners, desemboscadors i llenyataires, bàsicament.

Uns metres més enllà trobem la capella de l'Anunciació, bastida al segle XVIII sobre una base més antiga, de la qual se'n desconeix l'origen; havia contingut un retaule barroc que fou cremat durant la Guerra Civil; el seu interior està pintat de blanc, i la seva austeritat li dona aquella sensació de recolliment que només es troba a les esglésioles de muntanya.

Falgars: capella de l'Anunciació

Interior de la capella de l'Anunciació de Falgars

Camí amunt a l'esquerra, darrera la capella, es veu una porta encastada a la roca i mig colgada per la vegetació. A la llinda s'hi pot llegir l'any 1798. Es tracta d'un rebost construït aprofitant una cova amb un bufador d'aire que manté l'estança a una temperatura gairebé constant. En Xavier Pedret recorda quan, de petit, l'hi enviaven a buscar els enciams, com si anés a la nevera.

El rebost-nevera, el trobem a l'ombra d'una fantàstica alzina

Seguint el camí, de seguida arribem a la font, amb el safareig on s'hi ha rentat la roba fins fa ben poc.

Prop d'aquí, una mica al sud-est i a un nivell més baix de la muntanya, però dintre de la mateixa propietat, es troba el Casot de Falgars, deshabitat des dels anys cinquanta del darrer segle. Allà es va produir una topada entre Quico Sabaté, un dels maquis més coneguts, i la Guàrdia Civil. El dia 30 de desembre de l'any 1959, en Quico i quatre companys més varen travessar la frontera. A les dues de la tarda, dos membres del grup varen trucar a Can Cirera de Cabanelles per comprar pa i embotits. Dues hores més tard demanaven pel camí de Maià de

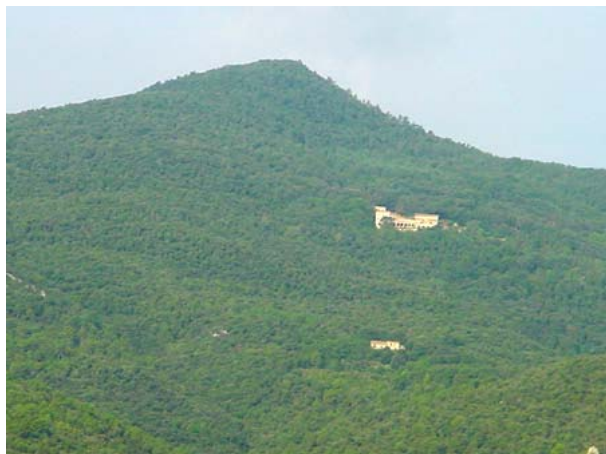
Montcal a can Serra. Pujant per la muntanya del Mont varen parar a dormir al Casot de Falgars, una masia que en aquella època feia poc que estava abandonada. En veure sortir fum de la casa, es va alertar a la Guàrdia Civil de Besalú. L'endemà, a dos quarts de deu del matí va haver-hi la primera topada. El tinent va enviar l'ordenança a inspeccionar el mas. Va ser rebut a trets i es va tirar a terra simulant una ferida. Mentre el tinent anava a Maià de Montcal a buscar reforços, els cinc homes van desaparèixer. Se'ls va veure prop del mas Verdaguer, de can Corominols i per Vilademires. Es va muntar tot un desplegament de la Benemèrita amb batudes per tota la comarca. Ni rastre. Finalment, el dia 3 de gener es va saber per casualitat que la dona del masover del mas Clarà de la Mota, prop de Palol de Revardit, havia fet una compra de menjar més abundant del que acostumava a fer. Fins i tot l'exèrcit hi va anar! Varen encerclar el mas i es va iniciar el tiroteig. Durant la nit, es va intentar la fugida. Al matí següent, els cadàvers de tres

El safareig, a la font de Falgars

guerrillers i el d'un tinent de la Guàrdia Civil guarnien les rodalies de la masia. Les forces varen entrar dins i varen matar el quart home, que s'amagava dintre del forn. Però d'en Quico, ni rastre! Ningú no s'explica com va poder burlar el setge. Finalment, el dia 5 de gener fou localitzat i abatut a St. Celoni.

Amb ell moria tota una llegenda forjada amb els anys per uns homes i unes dones que, malgrat haver perdut la guerra, varen seguir fidels a les seves idees, que hagueren de defensar des de la clandestinitat. Es vivien uns moments en què, per a les persones no addictes al règim franquista, la repressió els mantenia en una mena de prolongació de l'estat de guerra. No és estrany, doncs, que es mantingués la lluita armada, que va començar el 8 de febrer del 1941 amb una incursió enregistrada oficialment per la Guàrdia Civil d'Espolla i es va acabar el 7 d'agost del 1963 amb la mort, a Castelnou de Bages, de Ramon Vila, conegut com *Caracremada*, l'últim maqui català de la lluita antifranquista.

Falgars i el Casot de Falgars

Forn de calç

Són moltes les parets de pedra seca que es troben arreu del país, i no són poques les edificacions que hi ha construïdes amb el mateix sistema. És el mètode constructiu més antic: simplement, apilonar les pedres amb la gràcia suficient perquè s'aguantin les unes amb les altres i no caiguin. Però és des de ben antic que es construeix lligant les pedres amb morter. Els que tenien menys mitjans, utilitzaven morter de terra, i la resta amb calç i sorra. Els grecs ja coneixien la calç, però varen ser els romans els que varen portar el seu ús a casa nostra.

Restes del forn de calç de Falgars

Per a construir el forn de calç varen aprofitar el desnivell del terreny

S'obté per escalfament de la pedra calcària per damunt dels 1000 a 1200 °C a l'interior de forns amb forma troncocònica: *"A l'interior es formava una volta amb les pedres que s'havien de calcinar, arreglerades progressivament, de les més grosses a les més petites vers el cim; la cocció es feia en una vegada, alimentant constantment el fogar durant uns quants dies"*, segons el Servei Regional d'Arqueologia.

En aquesta muntanya no hi ha cap problema per a obtenir la matèria prima, ja que bàsicament està constituïda per pedra calcària.

El forn de Falgars, es troba en molt mal estat de conservació. S'observa, però, com s'ha aprofitat el desnivell del terreny per a utilitzar-lo com a part del mateix forn.

Santuari de la Mare de Déu del Mont

*"Oh Mare de Déu del Mont,
¿com tan alta en sou pujada,
en un trono de penyals
dalt del cim d'una muntanya?"*

Així comença Jacint Verdaguer el seu poema "A la Verge del Mont". I no és estrany: penjada al cim de la serra del Mont, a més de 1100 m d'altura, domina un paisatge superb. El poeta continua:

*"¿És per sentir els Angelets,
o per rebre el bes de l'alba,
o per abastar un estel,
el més bell de l'estelada?
No és per sentir els Angelets,
puix us volten en garlanda;
ni per veure eixir el sol,
per Vós no s'és post encara;
ni per abastar un estel
prou n'esteu ben coronada;
sinó sols per beneir
d'Empordà l'hermosa plana
que teniu a vostres peus
pregant-vos agenollada."*

Però no és només l'Empordà; fins a les terres de set bisbats diferents s'estén la mirada, quan la calitja ho permet. Per la plana, fins el mar, el Montgrí, Rocacorba, el Puigsacalm, Cabrera i el Montseny. Per la muntanya, des de la Tossa d'Espinau al Bestrecà, des del Bassagoda al Comanegra, des del Canigó al Puigmal, des de l'Albera fins al Pedraforca. La vall del Fluvià s'obre als seus peus com un corriol fet pel tragar d'un gegant que puja i baixa de la muntanya fins al mar —encara que ara el gegant haurà d'anar amb compte per no ensopegar amb el "fantàstic" viaducte que han construït a Castellfolit de la Roca. El

Mont és un mirador excepcional, una aula de geografia oberta a tothom! Repasseu, sinó, les panoràmiques de la plana 17.

No en va escribia Mn. Cinto al Marquès de Comillas: *“No sé al món un mirador més bonic”*.

Un xic d'història

Conta la llegenda que la imatge fou trobada per un bou que va descobrir-la al vailet que guardava la vacada. La narració apareix pintada a la capçalera d'un bressol que es pot veure a la sala que hi ha al costat del menjador de l'hostatgeria.

La majoria d'autors situen el lloc a la “cova de la Mare de Déu de les Agulles” que es trobava sota el santuari, en el punt de confluència dels camins que pujaven des de llevant i des de ponent. Durant molts anys es va venerar en aquesta cova la imatge de la Mare de Déu de les Agulles –etimològicament podria derivar d'Aguges, lloc d'on provenien els monjos que varen fundar St. Llorenç per derivació en la pronunciació “aguies”; Montsalvatge explica que, segons la tradició, aquesta imatge es venerava a l'esglésiola de Sta. Maria de les Agulles o de les Aguges, prop del coll de Riu, d'on podria provenir el nom– del segle XIII, desapareguda durant la Guerra Civil i recuperada anys més tard. Aquesta cova va ser ensorrada de manera inexplicable a finals dels anys seixanta per a fer l'explanada del final de la carretera, on avui hi ha l'aparcament de cotxes. Expliquen els testimonis, que la imatge es trobava ja a la pala de l'excavadora per a ser llençada rostos avall, quan algú –que potser sabia una

Mare de Déu de les Agulles

mica el que es portava entre mans— se'n va adonar i la va salvar del desastre. Ara la podeu admirar, restaurada, sobre el bressol que hem comentat abans. Durant segles la imatge va anar guarnida amb un mantell, relacionat amb el qual es mantenien dues tradicions. D'una banda, sembla que les fadrines de la contrada l'utilitzaven per a escollir el to del cabell del seu futur promès: quan es volia aconseguir un xicot morenàs s'hi clavava una agulla amb el cap negre, en canvi si se l'estimaven més rosset com un fil d'or, calia clavar-hi una agulla de cap daurat. Per altra banda, també hi havia qui considerava el mantell com una mena d'autoclau: s'hi clavava una agulla de cap que es canviava per una altra al cap d'un any i la que se'n desclavava s'utilitzava per a treure les punxes que es clavaven al cos o a les mans tot segant o caminant per la muntanya; l'agulla treta del mantell es considerava gairebé esterilitzada. Últimament sembla que hi ha qui reclama que se li torni a posar el mantell...

Al principi sembla que la imatge de la Mare de Déu del Mont hauria estat venerada al monestir de St. Llorenç de Sous on hi hauria clergues beneficiats de l'altar de la Mare de Déu, puix se'n parla en un document de donació de l'abat Robert de St. Pere de Camprodon a Pere, abat de St. Llorenç del Mont (*Sancti Laurentii de Monte*) de l'any 1222, que fa referència als “*clericis beate Mariae de Monte*”. Les notícies documentals d'aquests clergues beneficiats s'allarguen fins l'any

La cova es trobava sota el santuari i es va trinxar en construir l'aparcament

1598, sis anys més tard que el monestir es transformés en parròquia.

Jacint Verdaguer relata la tradició popular que s'explica a la contrada sobre la construcció de l'ermita del Mont: “*Una persona principal, no sabem si l'abat de Sous, tingué un somni: que havia de fer una capella a eixa veneranda imatge en una altura. Féu avisar els mestres de casa i la capella es començà en el pla de Solls, que és entre Sous i l'actual santuari. L'endemà trobaren les eines en el cim de la muntanya. Tornaren a treballar i succeí el mateix, fins que deixaren els fonaments de l'obra per començar-la on la Verge la volia*”

El monestir en el pla, sobre el cingle, sota la mirada atenta de la Mare de Déu que el guaita des del cim

Quan fra Bernat, abat de Sous decidí —l'any 1311— construir una capella per obrir la Mare de Déu a la pietat dels devots de la comarca, va topar amb el bisbe de Girona, que aleshores era Guillem de Vilamarí. Aquest,

lluny d'aprovar les obres, obrí un litigi l'any 1318 adduint que l'abat havia envaït la seva jurisdicció; la sentència condemnava l'abat a pagar 17.000 sous i a perdre els drets sobre el santuari, essent el bisbe qui nomenaria el capellà custodi. Aquesta reclamació del bisbe fa pensar que no devia existir cap edificació anterior al segle XIV, restant sense explicació d'on provindrien les restes del timpà i de l'absis que s'han datat del segle XIII i els “*vestigis d'edificis antics*” que esmenta el P. Camós. Podria haver existit algun temple precristià en aquest lloc transformat en ermita pels benedictins, i el bisbe, en veure la prosperitat econòmica de l'església, en va reclamar els drets? De moment, persisteix l'enigma. El que es pot afirmar és que en aquella època els monjos s'adonaren que el poble no seguia la seva litúrgia i varen optar per fomentar la devoció popular, concretant-la en el culte als sants i a la Mare de Déu. Cal recordar que els monestirs i, per tant, els monjos i també els capellans i les seves parròquies, vivien de les almoines i donacions que feien els fidels i els parroquians.

Quan va morir el bisbe Guillem aquell mateix any, sense que s'hagués complert la sentència, el seu successor, Pere de Rocabertí, en un acord signat l'any 1320, va reconèixer l'estímul pietós que havia portat fra Bernat a construir la capella; va condonar-li el deute i establí que el capellà custodi, que pertanyeria al bisbat, seria nomenat per l'abat; l'administració del santuari correspondria al monestir, reservant-se el bisbe el dret de visita i supervisió, i en reconeixement de domini del prelat sobre el santuari, el monestir li havia de donar deu lliures de cera cada any. Durant el segle XIV els diferents capellans custodis que vivien a la caseta adossada al santuari – l'hostatgeria encara no existia – anaren augmentant a poc a poc el patrimoni de l'ermita. Hi ha notícies d'una casa del capellà a la banda de l'absis. Davant la porta d'entrada actual a l'església, es poden observar les restes dels fonaments d'una paret que tancava aquest espai amb el campanar que sembla ser que també hauria sigut l'habitatge del capellà custodi i va ser enderrocada en construir-se l'hostatgeria.

Al segle XV, la pesta causà la mort de la tercera part dels habitants de la contrada i els terratrèmols (1427-1428) varen fer estralls, enrunant l'església abacial del monestir. Per sort, sembla ser que el santuari se'n va veure poc afectat: segons com ve el sol, encara es pot observar el moviment que va fer la paret de la façana, amb un desplaçament d'una línia de carreus de dalt a baix cap a l'exterior. Hi ha notícies d'un robatori l'any 1455 i, potser com a conseqüència d'això, hi ha documentada la presència d'un “donat” –un ermità seglar que es lliurava per escrit al santuari, com hem vist també al santuari de les Salines– acompanyant al capellà custodi en la seva residència de l'ermita.

Ens trobem en plena Guerra dels Remences i entre el 1458 i el 1472 hi hagueren diverses incidències a la comarca de resultes del desacord de les institucions i entitats de Catalunya amb la política de Joan II. Potser aquestes qüestions polítiques són el rerafons de la carta de rebuig dels Jurats de Besalú al nomenament que fa la jerarquia de fra Jaume Coll com a abat del monestir de Sous davant del que havia sigut elegit pels monjos, Bartomeu Perer que, segons ells, els obligà a intervenir en interès públic perquè “...lo ofici de Déu no sia cessat el dit monestir ni a la devota capella de la Verge Maria del Mon així apel·lada la qual

havem tots plena fiança nos conserva e'ns guarda nostres bens de perdició..." (Lletra dels Jurats de Besalú a la Diputació General de Catalunya perquè revoqués l'elecció d'abat de St. Llorenç del Mont recaiguda en la persona de fra Jaume Coll i nomenessin en son lloc a fra Perer, amb data de 25 de juliol de l'any 1461). Aquesta carta demostra que la devoció a la Mare de Déu del Mont estava molt estesa la segona meitat del segle XV i havia calat profundament en els habitants de la comarca.

Al segle XVI cal esmentar l'abat fra Miquel Caixàs per l'impuls que va donar al santuari. A més de les indulgències que el pontífex Climent VII li atorgà, en un document signat el 26 de gener de l'any 1539, cedint a les súplices de l'abat, aquest fundà el 1557 la confraria de Sta. Maria del Mont i de St. Joan Evangelista (P. Vayreda, 1931). En els estatuts donava el govern de la capella als paborde i obrers de la confraria, membres de les pairalies que hi havia al peu de la muntanya, fet curiós si tenim en compte la tendència que hi havia en aquella època a la centralització. J. Carreras relaciona aquesta confraria amb la de St. Joan Baptista esmentada l'any 1422 al monestir de St. Llorenç del Mont, que es podria haver traslladat al santuari després dels terratrèmols i que l'abat Caixàs podria haver revifat.

Sembla ser que també en època de fra Miquel, i amb l'impuls de la confraria, es va pintar el retaule. Fins l'any 1939 encara en quedaven alguns passatges –relacionats sobretot amb els misteris del rosari– i per les característiques que tenien, molt semblants a les de l'antic retaule de Segueró, s'han atribuït (segons l'historiador lladoní P. Vayreda que cita l'opinió de mossèn Gudiol que li va fer arribar en Joan Subias) al taller d'en Damià Mates, pintor de la segona meitat del segle XVI, que signava les seves obres amb un anagrama que molts estudiosos interpretaven com a "Tvmas".

Damunt del carreuat del trespòl apareixien els aguilots que eren l'emblema heràldic de l'abat francisc Albanell de St. Llorenç de Sous, mort el 8 de febrer del 1530. Això fa pensar que havia deixat alguna quantitat important per a ser invertida en la construcció del retaule,

aleshores, probablement en projecte (P. Vayreda, 1931). De fet no seria gens estrany si tenim en compte que, segons resa la seva llosa sepulcral que es va portar del monestir l'any 1986 i es va instal·lar al costat esquerre del presbiteri de l'ermita, amb els seus bens "el cenobi –de Sous– fou restaurat, ornat amb llibres i ornamentals d'església i també instituï quatre dotacions per a sacerdots". L'Abat Albanell devia ser home de bona situació i va invertir en la restauració del monestir i, segurament, en l'embelliment de l'ermita.

Llosa sepulcral de l'Abat Albanell

de mort del monestir de St. Llorenç del Mont, incorporant-lo, amb les seves propietats i rendes, a l'abadia de St. Pere de Besalú. La comunitat del cenobi abandonava

El 9 d'agost de l'any 1592, el pontífex Climent VIII, despatxa la butlla en què se signa la sentència

definitivament la muntanya l'any 1611 i, aleshores, l'abat de Besalú es reservà el títol de rector de la parròquia de St. Llorenç del Mont i delegà l'administració a un vicari; aquest nomenament recaigué sobre el capellà custodi del santuari. La parròquia tenia ingressos molt migrats, degut al baix nombre de veïns que, a més, varen anar disminuint amb el temps, i l'administració es va portar conjuntament amb la de l'ermita fins el 1877; aquesta va ser, segurament, una de les causes del retrocés que va patir el santuari.

La capella del Mont, continuava sota la tutela de l'ordre benedictina, però ara ja no era la comunitat de St. Llorenç, sinó la de Besalú la que hauria de vetllar pel santuari, que aviat va notar les repercussions del canvi: fins aleshores, els romeus que hi pujaven, trobaven hostatge al monestir de Sous; en haver-se tancat aquest, es varen haver d'ampliar les dependències del mateix santuari perquè poguessin trobar confort vora l'ermita. Aquests arranjaments es varen poder portar a terme gràcies a les almoines dels devots.

Al segle XVIII es va continuar amb la mateixa organització jeràrquica. Degut al fet que cada capellà només podia celebrar una missa al dia i per a celebrar-ne més necessitava un permís especial, existeix un decret de l'episcopat de l'any 1722 en què el bisbe Josep de Taverner i d'Ardena prohibí, de forma específica, al capellà custodi fer més d'una missa diària, ja que en deia una a la "*Capella del Mon y la altre en Sant Llorens de Sous*". La mateixa prohibició es feia extensible als capellans que pujaven a l'ermita acompanyant els pelegrins, ja que la devoció a la Mare de Déu del Mont estava molt estesa per la comarca i eren moltes les parròquies de l'Empordà i la Garrotxa que organitzaven romeries i pujaven anualment a retre homenatge a la Verge. Així doncs, calia posar-se d'acord capellà i parroquians de si pujaven tots dalt del santuari o baixaven tots a la parròquia de Sous: sembla ser que el capellà custodi baixava una vegada al mes a celebrar la missa a la parròquia.

L'any 1792 Mn. Salvi Teixidor és nomenat capellà custodi substituïnt a Mn. Joan Costa –que malgrat la poca salut que tenia havia passat els dos últims anys de la seva vida a Llorona, des d'on batejava també els feligresos de Sous. Mn. Salvi donà una empremta formidable al Mont: inicià la reforma de l'hostatgeria, engrandí l'hort i va fer un bon treball de manteniment a l'església. Cal remarcar l'obertura de moltes finestres i la col·locació de vidres, quan aquest material amb prou feines era utilitzat en l'ús domèstic. Així mateix va iniciar la "*Consueta*", que era, segons J. Carreras, "*una mena de calaix de sastre on es barregen les notícies de la parròquia de Sant Llorenç i del santuari, a manera de dietari curiós i pintoresc*". A través d'aquests escrits ens han arribat les notícies que tenim de l'ermita, que en aquesta època comptava amb dos "aplegadors", que voltaven pels pobles i masies amb el matxo i la capelleta de la Mare de Déu, aplegant almoines en metàl·lic i en espècie.

L'altar major, amb el retaule actual i el cambril de la Mare de Déu

En aquest mateix any, la muntanya va esdevenir per uns dies centre científic mundial: els

Placa commemorativa del 200 aniversari de la mesura del meridià terrestre

astrònoms francesos Delambré i Méchain, que establiren el Sistema Mètric Decimal, la varen escollir com a punt d'observació mentre estaven mesurant l'arc de meridià comprès entre Dunkerque i Barcelona a fi de definir el metre patró com a unitat de mesura internacional. Méchain hi pujà els dies 13 i 14 de setembre per iniciar les operacions geodèsiques a la banda sud del Pirineu. L'any següent va tornar al Mont i hi va sojornar dos dies més.

L'embranzida de Mn. Salvi aviat es va notar i quedaren consignades a la *Consueta* les llistes d'ofrenes i d'almoines que s'oferien a l'ermita. Durant el final del segle XVIII i principis del XIX, el capellà custodi vivia tot l'any al santuari, amb un masover i dues minyones. Els fusters i els paletes anaven realitzant les obres de reforma i ampliació necessàries per a dotar-lo de la infraestructura necessària per rebre la gran quantitat de romeus que hi pujaven el dia de l'aplec o en les romeries dels pobles. Varen ser uns anys en què el santuari va anar prenent la forma que té actualment. Es va construir una cisterna i es varen fortificar les parets exteriors amb torratxes de defensa. Tan segur es veia des del pla, que els pobles del peu de la muntanya hi varen pujar les relíquies que es guardaven a les seves esglésies davant la invasió napoleònica. Fins i tot l'exèrcit considerava el Mont de gran importància estratègica, doncs l'any 1829, el Capità General de Catalunya, Don Carlos de Espanya, dóna llicència al capellà custodi –que no es concedia a gairebé ningú– per a dues armes de foc sense limitació de calibre i sense que calgués renovació anual, i afegia que “*s'hi podia posar un canó si el capellà ho volia*”.

Per als pelegrins, romeus i excursionistes que arribaven fins al santuari i es volien fer el menjar hi havia uns fogons, amb una conducció d'aigua des de la cisterna. Eren els anomenats “Hostalets” que es trobaven entre l'ermita i el Pedró de la creu de terme. Avui en resten només les arcades i a sobre d'on hi havia els fogons ara hi ha un mirador.

La pabordia, que havia restat muda durant molts anys, va tornar a reviscolar, i alguna cosa degué passar, perquè les disposicions que constaven en els estatuts de l'abat Caixàs del segle XVI que conferien l'administració del santuari a dos veïns de la

muntanya amb caràcter d'“obers” varen ser revocades per fra Melcior de Rocabrana, abat de St. Pere de Besalú, que el 27 d'agost del 1833 manava al capellà del Mont, que

El que queda dels “Hostalets”

aleshores era Mossèn Josep Coll, que no s'anomenessin "obers" sense el vist-i-plau de l'autoritat diocesana corresponent. Es tornava així al centralisme que havia intentat evitar fra Miquel tres-cents anys abans. Des d'aquest mateix any, és també el bisbe qui nomena els capellans custodis del santuari.

Quan l'any 1835 es produeix l'exclaustrament del monestir de St. Pere de Besalú, la parròquia de St. Llorenç de Sous entrà sota la jurisdicció diocesana i el capellà custodi passà de vicari a rector. Tanta era la fama que anava prenent el santuari, que quan el bisbe Florencio Lorente va fer la visita pastoral als pobles de la zona l'any 1857, va demanar a Mn. Felicià de Noguer i de Rocafiguera que l'acompanyés a visitar el Mont. Mn. Felicià, fill del Noguer de Segueró, era un eclesiàstic eminent que havia publicat la *Novena a honra y gloria de Maria Santísima del Mont* l'any 1842 –encara que la tenia redactada des de l'any 1833– en el pròleg de la qual apareix un petit resum històric del santuari, que sembla que és el més antic que es coneix. El bisbe va veure en el seu amic, ara retirat a Segueró, un bon guia a l'hora de fer la visita.

A través d'una carta enviada a la Reina d'Espanya Isabel II, datada el 20 de febrer de 1865, signada pel capellà custodi Mn. Pere Dou i redactada, segurament, per Mn. Felicià, tenim notícia de l'estat deplorable en què una forta tramuntanada va deixar el santuari que "*se ha visto en la noche del día 9 y todo el día 10 del corriente a punto de quedar enteramente destruido*". El problema es degué solucionar, ja que no s'esmenten els desperfectes en la visita pastoral feta pel bisbe Constantí Bonet quatre anys més tard.

Havien passat quinze anys des de la visita del bisbe Bonet quan, l'estiu del 1884, Jacint

Cambra de Mn. Cinto

Verdaguer, excursionista incansable, descobreix el Mont. Hi va pujar el 25 de juliol amb uns amics de Banyoles disposat a passar-hi el dia. Aleshores estava embrancat en la composició del poema *Canigó*. La imatge que se li ofería era apoteòsica i va restar hostatjat al santuari, on encara es conserva la cambra amb el llit –de fusta policromada de l'escola d'Olot, del segle XVIII, restaurat pels serveis de restauració de la Generalitat l'any 2001– on va dormir durant un mes i mig i la taula on va escriure bona part del *Canigó*, dos virolais a la Mare de Déu i un assaig històric i descriptiu del santuari, mentre s'assabentava de multitud d'anècdotes i llegendes sobre

la muntanya i les rodalies, els masos i la seva gent, que ens va deixar escrits en multitud de poemes i proses. No va marxar fins el dia 9 de setembre, l'endemà de l'aplec. Sembla ser que a ell es deu l'inici d'una campanya per tal de dotar el santuari de parallamps, ja que durant aquell estiu va ser testimoni d'unes quantes descàrregues elèctriques de les moltes que s'hi produïen, i va haver d'ajudar a socórrer els romeus que n'havien quedat ferits.

Al segle XIX s'inicia el declivi. Quan el 1864 es fa un inventari a la mort de Mn. Josep Coll, el santuari apareix com un dels més ben dotats del país, fet que es mantenia durant l'estada de Verdaguer, malgrat la ventada del 1865. Poques notícies tenim fins la dramàtica crida del bisbe Mas l'any 1915 que parla de "*salvar el santuari d'una ruïna*

imminent". Varen ser altra vegada els elements? El cert és que la resposta de la gent fou fantàstica: 4800 pelegrins vinguts de 34 parròquies es varen aplegar el 10 d'octubre a la missa del pla de Solls i es recolliren 10.198,69 ptes., segons consta al B.O.E. (novembre 1915-maig 1916)

Sis anys més tard, la nit del 31 de desembre de 1921, s'inicià un incendi a les carboneres de la zona de l'Espinau i el foc arribà fins al santuari atiat per la tramuntana, cremant-se els "Hostalets".

Però la reparació del santuari no degué arribar al teulat, perquè el 1927 gairebé plovia tant a dins com a fora. Tan malament estaven les coses, que l'any 1929 la parròquia de Sous i el mateix santuari, passaven a dependre de la parròquia de Beuda, i era aquest rector el que hauria de tenir cura de l'assistència religiosa de la muntanya.

A partir d'aquest moment mancarà la presència física del capellà custodi però, sortosament, no hi va faltar el suport moral: tan bon punt es va saber l'informe de l'estat deplorable del teulat, Pere Vayreda i Olivas va endegar el naixement de la revista *Santa Maria del Mont*. El primer número va veure la llum el maig del 1928 i aparegué puntualment el dia 5 de cada mes fins el juny del 1934 en què moria el seu mecenes, Joan de Noguera. Els 76 números varen mantenir viva la fe i l'esperança durant uns anys difícils pel trasbals social que varen representar. Es va divulgar la història del santuari, fent els possibles per revitalitzar-lo; es va començar a parlar de la necessitat immediata d'una carretera i es denuncià l'estat deplorable en què es trobava el monestir de Sous.

Durant la Guerra Civil, un grup d'incontrolats varen pujar al santuari, calaren foc a l'església i varen estimar la imatge de la Mare de Déu. Acabada la guerra el rector de Beuda continuava essent el responsable del santuari, però l'accés als devots es feia difícil, ja que en trobar-se prop de la línia fronterera, es necessitava un "salvoconducto" especial per a poder circular per la zona. Tot i així, l'any 1941 varen pujar 5000 persones a celebrar el retorn de la imatge de la Mare de Déu i entre els anys 1945 i 1949 la visitaren una mitjana de 3000 romeus cada any. Cal esmentar, com a fet curiós, que quan es volgué celebrar el centenari del naixement de Jacint Verdaguer, l'any 1945, l'acte fou prohibit a darrera hora pel Governador Civil i es va haver de portar a terme gairebé de forma clandestina.

L'any 1946, és nomenat Mn. Martí Vergés, que inicia el "Llibre de signatures" i fa escola a la mainada dels tres masos de Sous que encara estan habitats: el Soler, l'Espinau i Puig Balí. A més, es fan obres de reparació, sobretot als teulats i galeries. El 1948 s'habiliten les habitacions

del pis de dalt i els Pares Caputxins d'Olot s'interessen pel santuari. Arriben a un acord amb el bisbat i l'any 1949 es forma una petita comunitat amb tres Caputxins –ampliada més endavant per altres frares vinguts d'altres llocs de Catalunya– que varen insistir en la necessitat de construir la carretera i varen restaurar l'església i l'hostatgeria. Els aplecs

Façana nord i les restes dels "Hostalets"

tornen a ser multitudinaris i la celebració del cinquantenari de la mort de Mn. Cinto va fer que els dies 21 i 22 de setembre de 1952 pugessin a la muntanya un bon nombre de personalitats d'arreu de Catalunya.

Quan els Pares Caputxins deixaren el santuari l'any 1956, s'havien construït prop de dos quilòmetres de carretera i el santuari era *"com un vestit apedaçat que es cosia per un cantó i es descosia per l'altre"* (J. Carreras, 1989). A partir del mes de juny del 1957 va tornar a dependre del rector de Beuda. Poc després es tornà a emprendre la construcció de la carretera que s'aturà a dos quilòmetres de Sous per manca de capital.

La primavera de l'any 1964 el rector de Beuda, encarregat del santuari, envià una nota a totes les parròquies que feien romeries al Mont anunciant que aquell any no es podria obrir degut a la situació insostenible en què es trobava: amenaçava l'enderrocament total. Amb l'ajut de tothom, el 30 de juny es començaren les obres. El mes d'agost la "Comissió

Imatge de St. Bernat de Menthon, patró dels excursionistes i dels esquiadors

Restauradora" edità un opuscle explicant els fets i la situació en aquell moment: s'havia reconstruït la part del mur de la cara nord de la capella de la qual s'havien després els carreus exteriors i s'havia desmuntat i reconstruït el teulat que cobria la volta. Pel que fa a l'hostatgeria, calia desmuntar el teulat, que amenaçava ruïna imminent, ja que les bigues s'havien corcat i havien cedit. Per acabar la restauració es necessitava un milió de pessetes i es demanava la col·laboració de tothom.

Les obres es varen poder tirar endavant. El Centre Excursionista de Banyoles va prendre la iniciativa i, segons explica Mn. Enric Sala, actual rector custodi del santuari, varen ser els que realment varen salvar la casa. Per a refer el teulat es varen pujar les bigues arrossegant-les amb matxos per la muntanya, i es va cobrir amb una placa de coure, com se sol fer als països del centre d'Europa. La col·locació la varen fer operaris centreuropeus, però en no estar acostumats a les fortes ventades que afecten la muntanya, no degueren fer massa cas dels avisos de la gent del país i no varen collar les

plaques amb cargols suficients. El cas és que el dia de St. Martíà avisaren a Antoni Prat, aleshores responsable del Centre Excursionista de Banyoles, que el santuari s'estava cremant. Molt lluny de la realitat; el que havia passat és que la tramuntana havia arrencat les plaques de coure del teulat i, amb el reflex del Sol, semblaven talment les flames d'un incendi. Finalment es pogueren recollir les plaques al pla de Solls. El teulat es va haver de refer amb el mètode tradicional.

Paral·lelament s'anava construint la pista, que l'any 1969 arribava fins a Sous. El primer de maig, el bisbe de Girona, que aleshores era en Narcís Juvany, transformava la "Comissió Restauradora" en "Patronat per a la Reconstrucció del Santuari de la Mare de Déu del Mont" i s'anunciava l'arribada de l'electricitat al santuari –que arribà l'any 1970– així com la construcció del tram final de la pista, que es va aconseguir fer arribar fins a l'ermita l'any 1971. En aquells moments el santuari era molt visitat, tant a peu com amb vehicle, i la

modernització de l'albergueria va permetre oferir servei de restaurant. A final de la dècada, el telèfon també era una realitat.

Seguiren uns anys de consolidació. Es canvià diverses vegades de capellà: de Beuda passà al coadjutor de Besalú, al capellà d'Argelaguer, al de Lladó i al de Maià de Montcal. S'editaren discs i estudis monogràfics –com els de “Vida Parroquial de Figueres”, dirigida per Manel Pont– s'organitzaren aplecs –com el de Solls– i certàmens escolars –com el de Maià–; se celebraren els aniversaris relacionats amb Mn. Cinto: el de l'estada al santuari el 1984 i el de la publicació del *Canigó* el 1986; aquest mateix any, s'urbanitzà el sector del Pedró, es referen les arcades dels Hostalets –que després de l'incendi havien quedat molt malmeses i una tramuntanada havia fet caure el gener del 1985– i s'inaugurà un petit museu a la cambra on havia sojornat Jacint Verdaguer. Així mateix, es nomenà com a rector custodi Mn. Joan Carreras, gran coneixedor del santuari i de Jacint Verdaguer.

El Patronat cregué que ja havia acomplert la seva tasca i el bisbe nomenà el “Patronat del santuari de la Mare de Déu del Mont” amb tres objectius fonamentals: *“Manteniment i foment de la devoció a Santa Maria del Mont, investigació de la història i tradicions del santuari i manteniment i actualització de les instal·lacions i els serveis”*. D'aleshores ençà, s'han succeït els patronats amb objectius similars.

Durant la primavera de l'any 1996 es va procedir a asfaltar la carretera que va ser inaugurada el mes de setembre del mateix any. L'any següent, el 1997, hi va haver relleu de rector custodi, essent nomenat Mn. Enric Sala que encara continua en el càrrec.

A final dels noranta, tornen a sorgir problemes en l'estat dels edificis. Mn. Enric aconsegueix que el mes de març del 1999 se signi un conveni entre el Departament de Política Territorial i Urbanisme de la Generalitat, el Departament de Turisme, l'Ajuntament d'Albanyà, el Patronat del Santuari i el Bisbat, per a efectuar les obres de consolidació, millora i ampliació del santuari i l'albergueria. El mateix any es començaren les obres, que varen necessitar d'un nou conveni entre les parts, que va ser rubricat el 23 de juny del 2001. Amb les obres pràcticament enllestides, s'han celebrat els actes de commemoració del centenari de la mort de Mn. Cinto l'any 2002.

Els convenis signats pel bisbat amb les diverses companyies i l'administració, han sigut la causa que les antenes s'hagin multiplicat els últims anys. Els aparells elèctrics de suport ocupen el que havia sigut el refugi lliure i les estructures s'elevan com immensos monstres metàl·lics sotjant tota la plana. S'han substituït les antigues torres de guaita per aquestes repulsives moles d'acer. I sembla que n'hi ha per temps!

Interior de l'església, mirant l'altar major

L'edifici

Per més que ha sofert moltes transformacions al llarg dels segles en successives restauracions, encara conserva part de la seva estructura inicial, del segle XIV. De fet hi tenim un altre exemple del gust popular pel romànic a les nostres comarques, que el va fer persistir quan ja s'havien desenvolupat plenament les formes gòtiques; alguns autors anomenen aquest estil com a "romànic d'inèrcia". L'ermita té planta basilical i, originàriament, tenia absis semicircular, amb una cornisa a l'exterior. La portalada s'obre al nord-oest i té llinda llisa; està guarnit amb tres arcs de mig punt en degradació. El timpà, que ha gaudit de temps millors, actualment està remolinat. Només conservava les restes d'un àngel de l'antic grup escultòric que el degué ornar: segons uns autors seria part d'una Anunciació i segons uns altres formaria part d'una escena del Judici Final. Després de la darrera restauració se l'ha escollit com a símbol del santuari, s'ha retirat per portar-lo a

restaurar i estar guardat a St. Cugat del Vallès. Les finestres, de doble esqueixada, tenen arcs de mig punt, excepte les del mur de migjorn que tenen l'obertura exterior de forma rectangular.

El campanar sembla protegir l'entrada del vent de tramuntana: està situat a l'angle nord-oest, sobresortint, però connectat amb la resta de l'edifici. És rectangular i té finestres amb arc de mig punt als tres costats lliures. En veure'l, sobta la poca alçada que té, ja que no sobrepassa el nivell de la teulada de la capella; però ben pensat deu ser prou lògic: com més s'elevi, més probabilitat té de rebre l'impacte dels llamps, que per aquests verals fan impressió. En el seu interior guarda la campana del "Pare Falgàs". En aquests darrers temps, la tecnologia és la companya de la vella campana: ja no és aquesta la que crida al veïnat a les celebracions, sinó un potent altaveu que emet les notes de diverses tonades gravades amb carillons. En l'última restauració, l'arquitecte va cobrir el campanar amb planxes de coure, malgrat el desacord del rector custodi, Mn. Enric Sala. Segons ens explica ell mateix *"a la primera tramuntanada les*

Interior de l'església, mirant la porta d'entrada

planxes varen quedar rebregades com si fossin un full de diari".

En altre temps, la casa del capellà tancava l'espai entre el campanar i l'església: encara es poden veure els vestigis dels fonaments que sobresurten lleugerament del terra. Abans, les restes eren molt més visibles com es pot comprovar en un oli pintat l'any 1950 que representa l'ermita.

L'interior presenta volta apuntada. En el presbiteri hi ha un retaule fet de guix en el segle XVIII que es podria catalogar com de barroc-neoclàssic. Per a construir el retaule i el cambril de la Mare de Déu, possiblement coincidint amb la construcció de l'hostatgeria, es va eliminar l'absis romànic; l'única resta la podem veure a la cara nord, i s'hi ha d'accedir per l'hostatgeria: des del bar o a l'habitació del pis de dalt on ara hi ha lliteres, des d'on es pot observar encara un tros de la cornisa que l'adornava.

Per dues escales laterals a ambdues bandes de l'altar major s'accedeix al cambril, on hi ha una còpia de la imatge gòtica de Sta. Maria del Mont. L'original, policromada, està esculpida en alabastre de Beuda –del mateix que s'utilitzà per a les tombes que hi ha al monestir de Poblet–. Té el nen a la falda i té el rostre “d’una pagesa muntanyenca, serè i acollidor” (J. Carreras, 1989). Durant el barroc, la imatge va ser guarnida amb vestits postissos i no va ser fins el 1929 –que es va fer un gran aplec al pla de Solls per a celebrar el setanta-cinquè aniversari del dogma de la Immaculada– que en treure-li els vestits i exposar-la a la llum es va veure l'estat de degradació en què es trobava i que necessitava una restauració urgent, que s'encarregà a l'escultor Joaquim Renart.

Sis anys més tard, a l'inici de la Guerra Civil, quan un grup d'incontrolats varen incendiar l'església, estimbaren la Mare de Déu que quedà trossejada. Es guardà en dues cases diferents perquè va semblar que era la millor manera de poder-la salvar. La part superior, que és la que quedà en un estat més lamentable, fou guardada per Mercè Campmany i la seva neboda, dues barcelonines que venien sovint a Beuda, que se l'emportaren a casa. La resta fou recollida per en Martí Quintana, aleshores masover de Falgars, i guardada a can Falgàs, de Barcelona. L'any 1939 l'escultor Renart tornà a fer la nova restauració de la imatge, per encàrrec de Josep M. Falgàs. Segons explica Mn. Enric Sala, una vegada restaurada, va romandre tres dies a la cripta de Sta. Eulàlia, a Barcelona, on va ser portada amb motiu del casament dels hereus de can Falgàs, segons ens comenta el seu fill; era l'any 1940.

L'any següent va ser traslladada a Lladó. Tres dies després d'haver-hi arribat, els seus 400 kg d'alabastre policromat varen ser pujats a peu fins al santuari, el 6 de juliol de l'any 1941, essent retornada al seu cambril amb tota solemnitat amb la presència de més de 5000 persones.

El mes d'agost de l'any 1990 va ser objecte d'un intent de robatori –que possiblement no es va arribar a consumir gràcies al seu pes– i el mes d'octubre del mateix any es va traslladar al Museu d'Art de Girona.

L'hostatgeria està adossada a la capella pel seu costat de llevant, que correspon a l'absis. Construïda, segurament, el segle XVIII, té una llinda amb la data 1757.

La imatge de la Mare de Déu del Mont que es venera al santuari, és una còpia de l'original

En temps anteriors hi devia haver hagut alguna mena d'edificació, ja que a la porta del que ara és el bar i que devia haver sigut l'antiga porta d'entrada, hi ha la inscripció més antiga, datada al segle XIV, que Pere Vayreda relaciona amb les "Lligues de la pau" –moviment pacifista medieval que seguia les idees de l'abat Oliba i que era molt popular entre les comunitats benedictines de l'època. Traduïda del llatí i del pas del temps –que l'ha deixat mig esborrada– hi podem llegir: *"Jesucrist ve en pau, Déu s'ha fet home; honorem el pensament sant i espontani, i l'alliberament de la pàtria"*.

En l'última restauració s'ha ampliat cap a migjorn amb un voladís amb vitralls que és on s'ha ubicat el menjador, a la part de baix del qual, hi ha la cuina. A la planta que està al mateix nivell que el menjador hi ha una sala amb la Mare de Déu de les Agulles. En la mateixa planta hi ha un petit museu, la biblioteca i els serveis. On abans hi havia el menjador, en el primer pis, que queda al nivell de l'entrada de la capella, hi ha la cambra de mossèn Cinto, el bar i un saló amb llar de foc. Al segon pis s'hi han arranjat les habitacions. La terrassa, ara ampliada sobre el menjador, és extraordinària.

Pel que fa al refugi lliure que hi havia hagut, s'ha vist desplaçat pels aparells que necessiten les antenes que hi ha instal·lades vora el santuari. No hi ha previsions d'habilitar-ne cap, en canvi sí que hi ha la voluntat de construir un cobert on es pugui fer foc i qui vulgui es pugui coure el menjar.

Es pot contactar amb l'albergueria telefonant al 972193074. Tenen servei de restaurant amb una panoràmica esplèndida i una cuina excel·lent. Si desitgeu allargar la vostra estada podeu contractar habitacions.

Si es vol pujar amb grups de mainada es pot pactar el preu dels àpats i, si convé, també és possible pernoctar-hi, en llit o amb sacs de dormir; tot és qüestió de parlar-ne i arribar a un acord.

Una nit al Mont, si teniu bon temps i un cel clar, és inoblidable. L'experiència val la pena: sembla que en qualsevol moment s'hagi d'acomplir el prec que es repeteix en el virolai de Mn. Cinto a la Mare de Déu del Mont que ha substituït els goigs:

*"Del Mont Verge Maria
Reina de l'Empordà,
jo al cel pujar voldria;
Verge Maria,
dau-me la mà."*

A l'alba, des del santuari

Romeria al santuari de la Mare de Déu del Mont

Alsius i el P. Camós tractaren d'aclarir quan varen començar i no es troba documentació anterior al segle XVI que pugui testificar que ja es feien.

Malgrat això, sembla ser que hi ha dades per concloure que aquestes manifestacions de la devoció popular s'iniciaren de resultes de les grans mortaldats que la pesta va produir durant els segles XIV, XV i XVI. Cal tenir present que entre els anys 1500 i 1507, la Pesta Negra va deixar la població de Catalunya reduïda a 316.000 ànimes. Davant d'aquesta

situació la població devia sentir la necessitat de dirigir-se a algun ésser superior que els pogués alliberar d'una mort que veien segura i de la qual en desconeixien els orígens. Per evitar que es llencessin a pràctiques relacionades amb la bruixeria i l'espiritisme d'arrels precristianes, l'Església va procurar canalitzar aquesta necessitat potenciant les romeries als santuaris.

De tota manera, les romeries a la Mare de Déu del Mont no es varen veure exemptes de certs costums que fan sospitar que en temps més antics s'havien produït expedicions a la muntanya –potser relacionades amb aquell possible temple precristià que es podria identificar amb el vestigi de què parla el P. Camós– amb el que Pere Vayreda anomena “*contaminacions idolàtriques o paganes*”. En alguns romiatges es poden observar alguns costums que bé podrien ser precristians. Vayreda i Carreras n'esmenten alguns:

- El “joc dels quatre cantons” que practicava el jovent de Crespià, acompanyat de “libacions”, en el qual el mateix Vayreda hi veu un exercici corporal dedicat al deu *Tèrminus*.
- El jovent de Lladó d'ambdós sexes, en baixar del santuari, tenien el costum d'ornar-se el cap amb gran quantitat de flors que collien pel camí, especialment *llampònies* (*Peonia officinalis*) mentre que els sortien a rebre colles de mainada enarborant grans creus florals. Es podria pensar en una reminiscència de les *Floraliae* que algunes localitats adreçaven a la deessa de la primavera.
- El costum de lliscar sobre la “roca rossoladora” que ja hem esmentat abans i que, com l'olla de Núria, estaria relacionat amb el culte a la fecunditat.
- La recollida de vesc, de reminiscències druídiques.

Llamponia; *Peonia officinalis* ssp. *microcarpa*

A aquests també hi podíem afegir els que recull J. Amades a la seva obra *Folklore de catalunya. Costums i creences*:

- Les fadrines tiraven pedres al roure que anomenen de la Sort, situat prop del coll de Finestrelles i la que aconseguia que restés a l'enforcadura quedava convençuda que trobaria casador i es maridaria abans d'un any.
- El que hi havia entre les fadrines de tirar pedres sobre el Pedró; tardaria a casar-se tants anys com pedretes li calgués tirar abans que una es mantingués damunt la pedra del Pedró. Sembla que el costum estaria relacionat amb els monuments megalítics.

Un altre costum que sembla ser que estava molt arrelat en altres temps era l'estimbada de pedres, que Vayreda anomena “Joc de Cíclops”. Després de l'ofici i el cant dels goigs, la jovenalla –i de vegades no tant joves– s'entretenia a fer baixar pedres i rocs de mida respectable per la cinglera que va a parar a sobre el pla de Solls. Segons explica aquest autor, pels volts de l'any 1930, mentre la mainada i les noies esguardaven expectants, els xicots feien rodolar grans pedrots tartera avall. Explica també que vuitanta anys enrera un

pastor va felicitar-los perquè havien esclafat un llop que s'ajocava per aquells verals –això demostraria que en aquella època encara hi havia llops a la serra del Mont.

Pella, exposa que també es podrien considerar com a anàlogues infiltracions precristianes alguns dels costums que ja hem esmentat en les processons al Santuari de Requesens.

Sembla ser, segons el mateix Vayreda, que degut a algunes d'aquestes pràctiques, les processons varen merèixer l'anatema per part dels sínodes diocesans, que les varen prohibir. Malgrat això, varen ser bastants els pobles que varen continuar pujant al Mont, al marge de la disciplina eclesiàstica. Amb el temps, les autoritats religioses tornaren a prendre-hi part i a presidir-les. Però en pobles com Navata i Besalú, caigueren en desús.

Quan el bisbe Bastero va anar de visita pastoral a Lladó l'any 1743, va renovar la prohibició de concórrer a les processons, però varen continuar efectuant-se i, segons algunes referències, amb alguns abusos per part del seglars que hi participaven.

A primer terme, el Pedró, ara, sense la creu

El cert és que al segle XVI, abans de la supressió del monestir de Sous, la majoria dels pobles del peu de la muntanya, arribada la primavera, pujaven a visitar la seva patrona. El poble anomenava “processons” aquestes pujades al santuari. I, malgrat que normalment no anaven acompanyades de penons ni estendards ni cap altre signe característic d'aquestes manifestacions, com a tal poden ser considerades si tenim en compte els actes litúrgics que les acompanyaven. Es resava el rosari tant a la pujada com a la baixada i es cantava la Salve

Regina: els que venien del nord la cantaven en arribar al pla del Vi; els que pujaven de llevant i del sud, ho feien en arribar al coll de Finestrelles, i els que pujaven per la banda de ponent, saludaven la Mare de Déu des del lloc on encara avui hi ha la placa que ho recorda. Una vegada a dalt, se celebrava l'ofici, es cantaven els goigs i, tot resant les lletanies dels Sants, el poble es dirigia en processó, que presidia el capellà portant el *Lignum Crucis*, cap a la “creu del Pedró” –que encara existeix, davant del santuari, encara que sense la creu des de fa pocs anys– on es feia la benedicció del terme.

De tota manera, cal remarcar que en algunes ocasions especials, en casos de secada o epidèmia, les pujades al santuari eren veritables processons. Mireu, si no, la descripció que es fa a la *Consueta*, de la processó que l'any 1854 varen organitzar els pobles d'Albanyà, Pincaró, Llorona, Bassagoda i Curçavell per a demanar la pluja i la protecció de la Mare de Déu: “..pujaren en processó les imatges dels Sants Cristos i de Nostra Senyora dels Dolors, banderes i gonfanons, capes i Veracreus a invocar l'auxili de la pluja, los lliuràs de la calamitat de la pesta anomenada “colerae morbo”. Los rebé el capellà de la casa amb capa pluvial. S'encontraren al camí de les Agulles, entonant el “Monstra me Matrem” i cantant les lletanies, es dirigiren a la capella...” (J. Carreras, 1989)

Els *goigs*, que es remunten al segle XV, proclamen, com el seu nom indica, les alegries de la Mare de Déu. Segons Mn. Jacint Verdager la importància d'aquests *goigs* a la Mare de Déu del Mont seria cabdal, ja que, segons ell, podrien ser els que foren origen de la resta de *goigs* d'arreu del país. I no solament això, sinó que haurien sigut també l'origen de les *caramelles* que, encara a principis del segle XX, la jovenalla cantava la vetlla de Pasqua per pobles i masies.

A poc a poc, els *goigs* a la Mare de Déu del Mont varen ser substituïts pel Virolai de Mn. Cinto que és el que es canta encara actualment. P. Vayreda (1931) explica que els veïns de Cistella varen començar a utilitzar-lo en la seva tradicional anada al santuari.

Els devots de la comarca, en pujar a donar gràcies a la Mare de Déu pels favors rebuts, li portaven ex-vots com a agraïment. P. Vayreda testimonia que als anys trenta del darrer segle n'hi havia molts penjats a les parets de la nau de l'ermita. Alguns eren taules pintades representant escenes amb trabucaires o soldats de Felip V, vestits amb les indumentàries típiques, que representaven una veritable col·lecció costumista de l'època. J. Amades, ens parla d'un ex-vot d'un bandoler on s'explicava que fou ajudat per la Mare de Déu a escapar-se de la justícia, però fou retirat per alguna ànima pusil·lànime que considerava que el fet no era digne de la Mare de Déu.

Segons Vayreda (1931) "*Ara, desterrats els excessos i esborrades gairebé del tot les notes que podien ésser suspectes de pagania, les processons a la Mare de Déu del Món esdevenen una càlida manifestació de la fe i la pietat mariana de la contrada*" i cita les següents romeries o processons

votives que tenien lloc a la temporada de primavera: "*Beuda, Cabanelles, Crespià, Dosquers, Espinavessa, Lladó, Lligordà, Llorona, Maià, Queixàs, Segueró, Sant Martí Sasserra, Vilademires i Vilert, pertanyen a la Garrotxa; demés hi puja el poble de Cistella que correspon a l'Empordà.*" Besalú, Navata i Sales abandonaren aquesta pràctica degut a la prohibició diocesana i si hi anaven ho feien "*agregats a altres nuclis veïns: Albanyà, Curçabell, l'Estela i Palera*". Com

podeu observar molts d'aquests poblats que els anys 30 del segle XX organitzaven romeries independents fins el santuari del Mont, actualment estan gairebé deshabitats. També cal fer esment de com es refereix Vayreda al santuari: escriu del *Món*, no del Mont.

Acabada la Guerra l'accés es feia difícil per als devots, ja que en trobar-se prop de la línia fronterera, es necessitava un "salvoconducto" especial per a poder circular per la zona. Tot i així, entre els anys 1945 i 1949 el visitaren una mitjana de 3000 romeus cada any.

En l'actualitat són molts els pobles de la comarca que fan les seves romeries, en alguns casos pujant a peu, al santuari del Mont; vegeu, sinó, el cartell que s'edita any rera any amb el calendari dels romiatges.

Actualment la Mare de Déu del Mont continua essent la patrona del bisbat de Girona.

Romeries any 2004			
Parròquies de:			
ALBANYÀ	diumenge, 5 de setembre	LLIGORDÀ	dissabte, 5 de juny
AVINYONET DE PUIGVENTÓS	diumenge, 27 de juny	MAIÀ DE MONTCAL	dissabte, 5 de juny
BESALÚ	dissabte, 5, de juny	NAVATA	dimecres, 11 de setembre
BEUDA	dissabte, 5 de juny	STA. LLOGAIA D'ÀLGUEMA	dimarts, 12 d'octubre
CISTELLA	dissabte, 8 maig i diumenge 1 d'agost	SEGUERÓ	dissabte, 5 de juny
CRESPIÀ	diumenge, 30 de maig	VALL DEL TERRI	dimecres, 8 de setembre
DOSQUERS	dissabte, 5 de juny	VILAFANT	dimarts, 12 d'octubre
LLADÓ	dimarts, 1 de juny	VILANANT	dissabte, 4 de setembre
APLEC DE SETEMBRE: Festa del Santuari			
Diumenge, 5 de setembre			
Presidit per Monsenyor Carles Soler i Perdigó, bisbe de Girona			
VERDAGUER: Commemoració del traspàs de Mossèn Cinto (1902-2004)			
Diumenge 6 de juny			
SANTUARI: Diumenges i festes de guardar:			
2/4 de 12. Rosari. Confessions.			
12 Missa			

Any rera any les poblacions de la contrada pugen en romeria fins el santuari

St. Llorenç del Mont o de Sous

St. Llorenç del Mont –tal com se l'anomenava en època medieval– fou creat per la comunitat que residia al cenobi de St. Aniol, enfonsat dins la vall d'Aguja; el canvi, doncs, fou total. La primera notícia que es té de St. Aniol data del 871 en què un diploma del net de Carlemany, el rei franc Carles el Calb confirma a l'abat Racimir (o Rimila) la possessió d'unes donacions que s'havien fet a favor del monestir anys abans “*montem sancti*

Monestir de St. Llorenç del Mont

Laurentii cum basilica in honore sancti Laurentii eiusdem fundata”. Racimir era també el nom de l'abat de Sta. Maria d'Arlés del Vallespir quan va ser destruït pels normands el 858 o 859; per això hi ha alguns autors que apunten la possibilitat que sigui el mateix, i que s'hagués instal·lat a la vall d'Aguja amb la resta de la comunitat fugida de Sta. Maria, buscant paratges més tranquils. Podria ser una explicació al fet que St. Aniol estigui tan amagat però, com recorda J. Salrach, pot ser que es tracti d'una simple coincidència dels noms dels abats. L'any 887 el comte Radulf compra l'església al monestir de St. Aniol,

però dotze anys més tard, el 899, ja pertanyia al bisbat de Girona, segons consta en un precepte del rei franc Carles el Ximple, que concedia la immunitat a la seu gironina i li confirmava les seves possessions entre les quals hi apareix “*cellam Sancti Laurentii cum terris et vineis*”. Així mateix la tornem a trobar en un altre precepte del mateix rei el 922. Torna a ser esmentat en una butlla del papa Silvestre II de l'any 1002 on confirma els seus béns a Odó, bisbe de Girona, incloent-hi “*cellam sancti Laurentii quae est super castrum Bebeta*”. Situa, doncs, el monestir de St. Llorenç per damunt del castell de Beuda.

Segons A. Pladevall, la comunitat del cenobi benedictí de St. Aniol d'Aguja s'havia traslladat a St. Llorenç del Mont, que esdevingué el més important de la zona a partir de l'any 1003 en què es desvinculà del bisbe de Girona.

Aviat començà a gaudir de la protecció dels comtes de Besalú i a ampliar les seves propietats: el 1021, Bernat Tallaferro, en el seu testament deixà un alou al “*coenobium sancti Laurentii, qui est situs supra castro Beuda*”. En aquesta època, el monestir ja tenia una gran influència a la zona, com ho demostra la presència de l'abat Tassi de St. Llorenç com a testimoni del testament del comte Tallaferro. El comte Guillem el Gras de Besalú fou també un dels benefactors del monestir, fins al punt que el 1034 l'equiparà en béns als de St. Pere de Camprodon o St. Martí del Canigó. La seva influència es va ampliar i el Casal de Barcelona va protegir també el cenobi, ja que el 1057 rebé una donació testamentària d'Ermessenda, comtessa de Barcelona i el 1131 de Ramon Berenguer III.

El 1296 Bernat és escollit abat i en la visita que fa el comissari del bisbe al monestir de St. Llorenç l'any 1332 consta que hi vivien set monjos i un abat i que té rendes suficients perquè puguin viure sense contraure deutes. A més, hi havia dos novicis que encara no estaven en edat de professar i rebien els ensenyaments de la regla de St. Benet "*in romana lingua*", és a dir, en català. Com es pot veure, les comunitats monàstiques no devien ser gaire nombroses, ja que en el moment de màxima esplendor, St. Llorenç del Mont només tenia vuit membres.

Les seves propietats, però, eren extenses. El límit oriental era l'anomenat Coll de Sacs, on entrava el patrimoni del prior de Lladó, mentre que l'occidental arribava fins les propietats de St. Feliu de Beuda. Ara encara es pot veure la pedra de terme que separava els antics termes de Lladó i St. Martí Sasserres, que actualment està agregat a Cabanelles, tal com ja hem explicat anteriorment.

Els "*clerici beate Mariae de Monte*" que trobem en un document de l'any 1222 no es varen traslladar al santuari quan aquest es va fundar, sinó que romangueren al monestir durant molts segles. S'ha trobat documentació que indica que, almenys fins el 1598 encara es troben al monestir preveres que obtingueren "*lo benefici sots invocació de Ntra. Sra., fundat en la Iglesia de Sant Llorenç del Mont*" (J. Carreras, 1989).

Durant el segle XV, com també hem comentat abans, la pesta causà la mort de la tercera part dels habitants de la contrada. Aquest fet s'afegí a la crisi generalitzada dels monestirs

L'església: el que varen deixar dempeus els terratrèmols

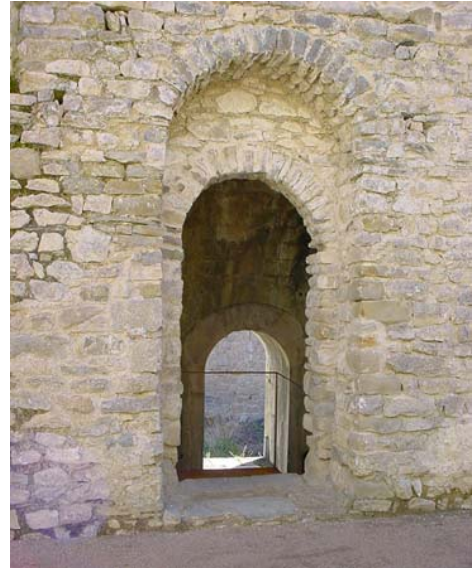
Les arcades que separaven la nau central de la de tramuntana són les que es conserven millor

deiectam". L'abat Frener vivia a Avinyonet i des

benedictins, amb el relaxament en els costums que fa que quan torna a aparèixer el visitador enviat pel bisbe l'any 1420, trobi el cenobi quasi desert: l'abat no hi és, el sagristà ha desaparegut, fugitiu pels crims de què és acusat, l'ofici de prior és vacant i l'únic monjo que resideix al monestir és acusat de mantenir relacions amb una veïna. Els ingressos havien disminuït en un 80% i l'estat dels edificis era llastimós. Per acabar-ho d'adobar, els terratrèmols de 1427 i 1428 varen fer estralls. Tant és així, que en la visita pastoral que es va fer al monestir l'any 1432 hi consta que estava "*totaliter dirutum*" i l'església "*totaliter prostratam et in terram*". L'abat Frener informà el 1438 del definitiu

ensorrament de l'església, que no havia pogut ser reparada, segons ell, per falta de rendes. La parròquia l'atén el capellà de Beuda i al monestir només hi viu un clergue francès. El 1440 el bisbe en persona visita el cenobi i fa notar que no hi viu ningú; però tampoc hi pot fer res, ja que els benedictins tenien plena autonomia.

La propera notícia que en tenim és de l'any 1458 quan mor l'abat Frener. Al monestir ara hi viuen dos monjos que devien haver arranjat les dependències que havien quedat menys malmeses. Ja no es va reconstruir l'església, en tot cas es va aprofitar la nau de migjorn, que devia haver conservat la coberta, i es va traslladar l'altar major al claustre, on consta que es va fer l'elecció de l'abat, que recaigué en fra Bartomeu Perer. Fou entre aquest any i el 1472 que hi hagueren diverses incidències a la comarca de resultes del desacord de les institucions i entitats de Catalunya amb la política de Joan II. Potser aquestes qüestions polítiques són el rerafons del nomenament que va fer la Diputació General de Barcelona de fra Jaume Coll com a abat del monestir. Els Jurats de Besalú varen contestar escrivint una carta de rebuig –amb data de 25 de juliol de l'any 1461– on es demanava que fos nomenat en el seu lloc fra Perer, que havia sigut elegit pels monjos.

Porta que comunica la nau de migjorn de l'església abacial amb el claustre

A principi del segle XVI es varen fer esforços per a restaurar el monestir de St. Llorenç, com ho demostra la làpida de l'abat francisc Albanell que hi ha al santuari de la Mare de Déu del Mont que hem esmentat abans. La visita diocesana confirma que s'havien arreglat

Portes d'entrada al cenobi i a l'església abacial

els teulats, s'havien construït cases per als beneficiats i s'estava construint la casa de l'abat. El 1548, al campanar hi havia dues campanes.

A les darreries d'aquest segle la vida familiar i pública de la contrada estava regida encara per les institucions pròpies de l'orde benedictí. Qualsevol desavinença que sorgia era resolta per l'arbitratge d'algun membre de la comunitat de Sous. Existeix un document que, havent sorgit una divergència entre Mn. francisc Terrades, rector de "Llorona", i en Joan Vim, pagès del mateix poble, per l'ús d'unes pastures, foren fra Arnau Rafael,

monjo de Sous, i Mn. Jaume Roset, rector de Tortellà, en qualitat d'àrbitres, els que hagueren de dirimir el conflicte l'11 de setembre del 1577.

L'agost de l'any 1568 encara es produeixen donacions: consta la confessió de Miquel Ferrer a favor de l'abat Ferrer de St. Llorenç del Mont, que tenia per a ell i el seu monestir una peça de terra situada a la parròquia de Beuda sota "*Roca pastora*".

Dels quatre beneficiats que deixà l'abat Albanell, el 1580 només en quedava un vivint al monestir. Queda clar, doncs, que malgrat els esforços, no es degué aconseguir revitalitzar el cenobi, com va passar amb St. Quirze de Colera i tants altres. El dia 9 d'agost de l'any 1592, el pontífex Climent VIII, atenent la petició de reestructuració general dels monestirs del país que li havia fet el rei Felip II, despatxa la butlla en què se signa la sentència de mort de St. Llorenç del Mont, incorporant el monestir –igual que el de St. Quirze de Colera–

Absis de l'església abacial i mur amb espitlleres

les seves propietats i rendes, a l'abadia de St. Pere de Besalú. La comunitat del cenobi abandonava definitivament la muntanya l'any 1611.

A partir d'aquell moment, les dependències del monestir que s'havien habilitat com a església varen esdevenir la parròquia de la contrada, subordinada al monestir de Besalú: l'abat es reservà el títol de rector i delegà l'administració parroquial a un vicari, càrrec que recaigué en el capellà custodi del santuari de la Mare de Déu del Mont. Amb un nombre molt migrat de parroquians i, per tant, també de rendes, es va fer difícil la seva subsistència. Segurament va

sobreviure gràcies al santuari: els comptes es portaven conjuntament i l'únic capellà que l'atenia era el de l'ermita, com ho demostra el document de l'any 1722, que hem comentat abans, en què el bisbe Josep de Taverner i d'Ardena prohibí al capellà del santuari de la Mare de Déu del Mont fer més d'una missa diària. La mateixa prohibició es feia extensible als capellans que pujaven a l'ermita acompanyant els pelegrins. Calia arribar a un acord amb els parroquians per a celebrar la missa al santuari o a la parròquia: sembla ser que el capellà custodi baixava una vegada al mes a celebrar la missa a la parròquia.

Durant la segona meitat del segle XVIII és quan es comença a introduir Sous en lloc del Mont en les partides sacramentals de la parròquia.

De tota manera, l'església va subsistir per als 9 habitants empadronats l'any 1787, encara que a principis de l'any 1817 els seus ingressos eren realment miserables i l'estat de l'edifici ruïnós. Davant d'aquesta situació el bisbat degué pressionar l'abat de Besalú, rector titular de la parròquia, que es va decidir a fer reformes l'any 1829: tan malament devia estar l'església, que es va decidir enderrocar-la i reedificar-la. Segons P. Alsius "*les necessitats i calamitats del temps impediren que no fos consagrada fins el 1833*", que és la data gravada a la porta d'entrada.

A partir del moment en què es produeix l'exclaustració del monestir de St. Pere de Besalú, l'any 1835, la parròquia passa sota la jurisdicció del bisbe, i el capellà del Mont passa de

vicari a rector. De fet, en aquells moments no n'hi havia, de bisbe, ja que hi havia hagut fortes discussions entre els canonges i no s'havia nomenat.

Hi ha documents que demostren que els anys 1837 i 1841, Sous encara existia com a municipi: una carta de l'alcalde de Talaixà al "*senyor alcalde consistorial de Sous*" fent referència al proveïment de les tropes durant la Primera Carlinada. Sous passà a formar part del municipi de Bassegoda en la reestructuració general que es va fer del partit judicial d'Olot l'any 1843, en el qual passà de tenir 60 ajuntaments a tenir-ne 29.

La nova parròquia del segle XIX

Quan l'any 1847 s'anomena nou bisbe, el títol recau en Florencio Lorente que reprèn les visites pastorals, i l'any 1856 decideix estudiar la possibilitat de replantejar les circumscripcions parroquials. Per a això demana informes a tots els rectors: Sous

comptava aleshores amb una cinquantena de feligresos i amb una rectoria que "*se va a tierra*" segons l'explicació del capellà custodi del Mont i rector de Sous, Mn. Josep Coll.

A les darreries del XIX, la parròquia de Sous era "*la més petita del bisbat, puix no té més de cinc focs, esgarriats per la muntanya*" segons explicava Jacint Verdaguer, testimoni d'excepció de la festa del dia 10 d'agost del 1884. El poeta ens ha deixat descrita la celebració, amb la presència dels parroquians i els capellans de les rodalies acompanyant el rector, la benedicció de les coques i la presentació del tortell al sant patró.

També ens ha deixat el testimoni de la llegenda que s'explica a la contrada sobre la Font dels Monjos que raja prop del monestir: "*Un vell del país em digué que en temps antic no hi era, mes que, passant per allí uns perseguidors de moros, no em sabé dir qui, sentiren una gran set, i exclamaren: «Si Déu nos fes mercè d'un poc d'aigua!» I en el mateix instant vegeren sortir aqueixa font de la terra*". A. Rubiés situa en aquesta font el lloc on es va trobar la imatge de la Mare de Déu del Mont: explica que en temps dels sarraïns es va amagar la imatge en una cova; anys més tard, "*...un anacoreta que feia oració al bosc va entrar en una cova i estant en èxtasi el sorprengué el broll d'una nova font, al costat de la qual hi havia la Mare de Déu. D'aquella font sempre més se n'ha dit la Font del Monjo*".

La font del Monjo

La parròquia va aguantar mentre ho va fer el santuari. L'any 1929, ambdós passaven a dependre de la parròquia de Beuda i el 1969, el municipi de Bassegoda, i per tant, també Sous, eren annexionats a Albanyà.

Als anys 70 del darrer segle, les parets de l'absis eren aguantades per les heures i l'interior de l'església abacial i el claustre, plens de les pedres que en altres temps havien bastit els vells murs i les arcades, estaven envaïts per les romequeres. Els treballs de neteja i els camps de treball organitzats per la Generalitat de Catalunya que s'hi han portat a terme des del 1984, han retirat les plantes i les pedres i l'han deixat en l'estat en què es troba actualment. Bé, no del tot; en el que havia sigut l'església parroquial es va habilitar un refugi que ha sigut destrossat fa uns anys per una colla de brètols, d'aquells que van a passar el cap de setmana al que ells entenen per "muntanya": un lloc on s'hi arriba en cotxe i s'hi pot fer qualsevol cosa sense que ningú els en pugui demanar comptes.

Tot i que es conserva poca cosa de les edificacions originals, el poc que en resta ens permet arribar a conclusions interessants. A la part septentrional trobem l'església, i adossada al seu mur de migjorn hi ha l'única galeria del claustre que es conserva. Envoltant el que devia haver sigut aquest claustre, trobem les dependències del monestir. Les meridionals són les que es varen habilitar com a parròquia i quedaren bastant modificades respecte del que devia ser el seu aspecte original. Les de ponent, molt

Porta d'entrada al cenobi i ala de ponent

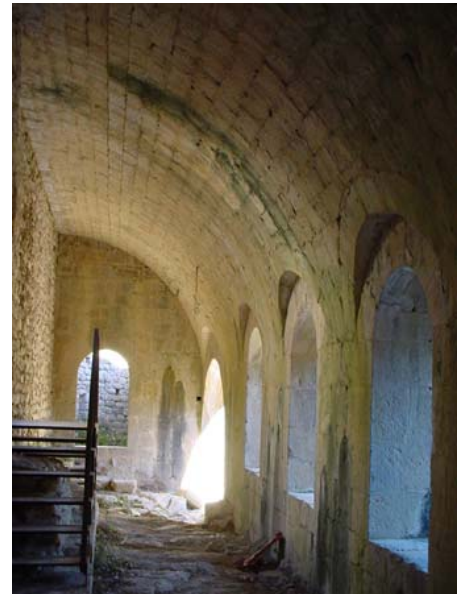

Claustre

enrunades, no permeten deduir el seu ús, encara que la seva situació al costat de la porta d'entrada al recinte podria fer pensar que eren utilitzades com a refugi de pelegrins. Les de llevant, que devien ser les que estaven en un estat més lamentable, són les que es varen utilitzar com a cementiri durant el segle XIX, mentre va subsistir la comunitat parroquial, i antigament podrien haver sigut la cuina i el celler. Fixant-nos en el tipus d'obra en què estan construïts originàriament, ens adonem que l'edifici de l'església conventual i el que es va adaptar com a parròquia

corresponen a la mateixa època, mentre que el que ens ha quedat de la resta són posteriors. Aquest fet coincideix amb el que s'observa a St. Pere de Roda i fa pensar que en els monestirs del segle XI i en els construïts en temps anteriors, es devia començar per

construir l'església i un altre edifici separat que devia aixoplugar, en els dos pisos que tenia, la sala capitular, el refetor, la biblioteca i els dormitoris. La resta d'edificis i el claustre, que inicialment potser eren de fusta, s'anaven acabant a poc a poc, a mida que el temps i els ingressos ho permetien. Així veiem que la galeria nord del claustre, que és l'única que es conserva actualment, està construïda amb carreus calcaris molt ben escairats i polits que corresponen a una època posterior a l'església, encara que els arcs de mig punt de les obertures i la volta de quart de canó, el fan típicament romànic; per això es considera construït probablement al segle XII. Hi ha testimonis fotogràfics de principi del segle XX que demostren que existia una altra galeria a ponent, que era més semblant als claustres romànics que estem acostumats a veure, amb columnes amb basament i capitells, que aguantaven arcs de mig punt. Probablement haurien estat coberts per embigats de fusta. De fet, s'han pogut recuperar uns quants capitells amb decoració vegetal, fusts de columnes i altres peces que devien pertànyer a l'antic claustre. La galeria meridional ha desaparegut i la de llevant segurament no es va arribar a construir mai, almenys és el que es pot deduir de la construcció que ens ha quedat, ja que no s'observen vestigis de la unió d'aquesta galeria amb la septentrional. Els desnivells del claustre eren superats per graons o bé per rampes amb escàs pendent. El fort desnivell que té la galeria septentrional respecte de l'església, se salva mitjançant una escala lateral adossada a la paret.

Claustre

Pujant aquesta escala, el claustre comunica a través d'una porta amb dos arcs de mig punt a nivells diferents, amb l'església monacal que era de planta basilical amb tres naus. Les laterals estaven separades de la nau central per quatre grans arcades. Encara es conserven les del costat septentrional, mentre que a migjorn només resten les bases dels pilars rectangulars. Ja hem dit que aquesta església va ser víctima dels terratrèmols dels anys 1427-1428 i segurament no es va tornar a restaurar més des que es va ensorrar el 1432, per tant, les restes que tenim són les originals, sense modificacions. Les característiques són les pròpies del segle XI, amb plena aplicació de les tècniques de construcció i amb les formes característiques de l'arquitectura llombarda. La capçalera és a llevant amb absis semicircular que té tres finestres de doble esqueixada i arcs de mig punt, en el centre de tres concavitats gairebé només insinuades, envoltades, a la part superior, per arquacions cegues, també de mig punt, aguantades per capitells llisos sobre columnes adossades a la paret. A l'exterior, es poden veure encara les lesenes que separaven grups d'arquacions llombardes cegues. Sota aquest absis i mantenint la mateixa forma, hi ha la cripta, amb una finestra de doble esqueixada que s'obre al mig de la paret. Les absidioles tenen una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt, amb arquacions llombardes a la part exterior. La porta de migjorn, típica de les construccions d'aquesta època, ja ho hem dit, és la que dona al claustre.

Als peus de la nau principal, en el mur de ponent s'obre una porta molt senzilla, amb un arc adovellat de mig punt, sense llinda ni timpà, que cal suposar que era utilitzada per donar entrada a la població de les rodalies que volia assistir als oficis. Aquesta porta devia estar precedida d'un atri, del qual se'n conserven encara la façana de tramuntana i part de la façana de migjorn.

Porta entrada església abacial vista des de l'exterior

Porta entrada església abacial vista des de l'interior

La porta que donava accés al recinte monacal estava situada també a ponent, on arribava el camí que venia del castell de Beuda i de Besalú; és molt senzilla, de mig punt, adovellada i donava a la galeria nord del claustre. Per la seva estructura, porta i claustre semblen coetanis.

El que crida més l'atenció, probablement, és l'existència de contraforts per ajudar els murs laterals a aguantar el pes de les voltes. Aquest element arquitectònic és poc usual en l'arquitectura del segle XI i només s'observa en comptats edificis.

En l'últim camp de treball, l'any 2004, s'ha netejat de terra, runa i pedres tota la part exterior del recinte, deixant al descobert les restes de muralla amb espielleres i les bases dels murs que delimitaven el camí fins a la porta d'entrada al recinte monacal. Així mateix, es veu clarament, al costat de llevant, que els absis servien de defensa com a continuació d'un tros de mur espiellat que arriba fins l'església parroquial del segle XIX.

Font i cingle de la Rocapastora

Tot baixant per la vall del Fluvià s'albira el cingle des de lluny. Però no fa tants anys que es pot veure tal com és ara. El que es veu actualment és, en part, fruit de diverses esllavissades que es varen produir al segle XIX. De fet, en aquests cingles se n'originen força sovint: encara que molt més petita, des del cim, se'n pot veure una de recent a sota el pla del vi. Hi ha notícia d'un despeniment de roques que tingué lloc el dia 20 de març del 1829; un altre, a les darreries del segle.

Però deixem que siguin les paraules de Mn. Cinto, que va recollir el testimoni de primera mà, les que ens expliquin com es visqué aquesta darrera esllavissada:

“Una nit fosca de l'any 1882, los habitants de l'Empordà i de sa Garrotxa, i els de la vall del Fluvià fins a Olot, se desvetllaren sobtadament a un terratrèmol mai sentit en aqueixes terres des que són apagats els volcans olotins, que venim d'anomenar.

La remor fou sobtada, seca i aterradora, com la d'un llamp que aterrés una ciutat veïna, fent rodolar les cases, muralles i castells a bocins. Tota la gent de la comarca es desvetllà esglaiada, a excepció dels infants, que, com tenen l'ànima més a prop del cel, es deixen commoure menys pels cataclismes de la terra. «¿Què és això, valga'ns Déu?», digueren, obrint finestres i portals als seus veïns, que feien lo mateix. Els masovers de Castellà de Beuda,

Cingle de la Rocapastora

casa que ja no existeix, arrencaren a fugir en robes blanques, creient que la casa se'ls anava a terra o que el món se n'entrava.

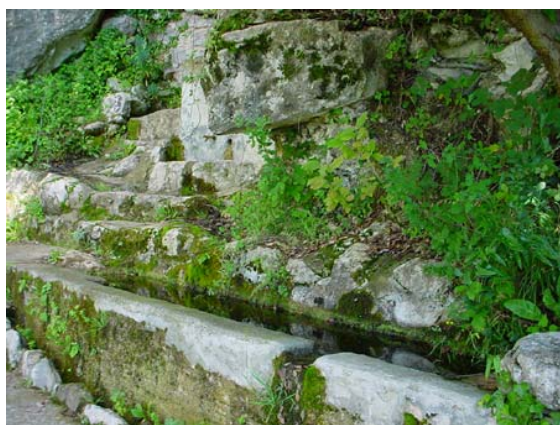
Què havia estat? Ningú sapigué respondre a aqueixa pregunta, que feia tothom, senyant-se i pronunciant lo sant nom de Déu, fins que a la llum del dia vegeren la gran esllavissada que, des del cingle de Roca Pastora, baixava fins al fons del còrrec pregon que porta a Beuda les aigües dels voltants de Sous, cobrint tres quarts d'hora de vessant.

Un tros de cinglera, cansat d'estar dret al caire de la muntanya, fent sentinella segles i segles, es deixà caure rost avall, i, com un frontis que es deslligués d'una basílica, com una ala que el temps arrenqués d'una antiga i enlairada fortalesa, se llençà per l'aiguavés, aixafant les oliveres, los roures i les rouredes, fins los mateixos penyals, que ensopegà, si no volaren llestos davant el terbolí de rocs, al precipici. L'esglaiadora esllavissada ho arrasà tot, los recs, los xaragalls i còrrecs pregons; escorxant los marges, arrombollà la terra muntanya avall, convertint los prats en un areny i les feixes en un pedregam; omplí d'enormes i mal tallats daus los pocs camins que trobà, obligant al viatger, o als devots que pugen al santuari, a fer una llarga giragonsa.

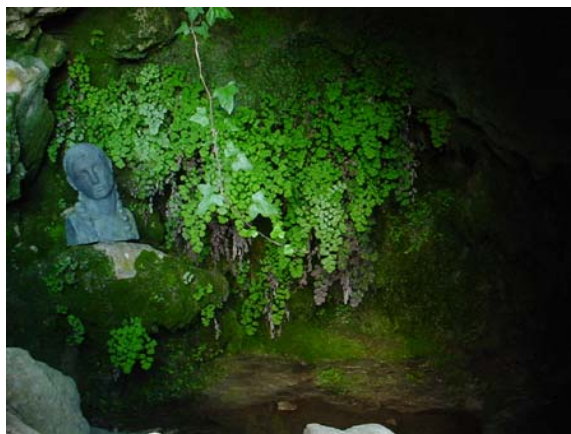
La vessant un dia coberta d'herba i emboscada quedà des d'aquell deia sense verdor, coberta, com un fossar, de blanquinosos ossos de la muntanya; la cinglera, que era recta com una paret. Quedà esmaixelada i la immensa osca de son buit no s'arrasarà fins que es

desprenguen altres cantells dela serra, algun dels quals potser no trigarà gaire, atès les grans esquerdes que s'hi veuen. Tot això no fou més que una nota de preludi de l'horrible terratrèmol que l'endemà mateix havia de semblar l'espant i la mort entre els habitants de Múrcia i d'Oriola, segons m'ho explicà el savi i venerable eclesiàstic don Felicià del Noguer de Segueró."

La font és un racó preciós. Amb aigua fresca i una deu amb una mica de balma ornada amb "cabelleres de Venus" d'on sembla que han de sortir els cants de les *goges* per bressar-te la migdiada o acompanyar-te mentre gaudeixes del paisatge. El petit bust que hi havia fins l'hivern 2004-2005 dintre la petita balma ens recordava la llegenda que explicaria el nom de "Rocapastora": una pastoreta que anava amb el ramat per dalt del cingle, va caure per l'espadat; mentre durà la caiguda, s'encomanava a la Mare de Déu, que la recollí i la va fer aterrar suaument. Quan va arribar a casa, sa mare li va notar quelcom estrany i va voler saber què havia passat. La pastora no en volia parlar per por que no se la creguessin, però tant va insistir la seva mare que al final li ho va explicar. La mare es va pensar que era una història que s'havia imaginat en les llargues hores de solitud a la muntanya. La noia li va voler demostrar que era veritat, i pujant amb ella dalt del cingle, es llençà per l'espadat. No es pot temptar la providència, i el resultat de la caiguda no va ser el què esperava la pastoreta, que restà esclafada damunt del roquissar.

Font de la Rocapastora

Font de la Rocapastora: interior de la balma

Beuda

Està situada al bell mig dels afloraments de guixos paleògens de l'anomenada "Formació de Beuda" en el si dels quals actuen intensament els fenòmens de dissolució. Formen part del complex carst desenvolupat a l'Alta Garrotxa i, circulant per sota d'aquests guixos, les aigües d'aquestes contrades, drenades cap al riu Llierca, efectuen el traspàs subterrani de la conca del Fluvià a la del Ter, reapareixent altra vegada a la superfície per les diferents surgències que es poden trobar en estanys i estanyols de la zona de Banyoles. Aquests guixos són els que s'extreuen actualment a les explotacions a l'aire lliure. El que havien sigut pedreres de preciós alabastre, que es va utilitzar arreu de Catalunya durant el gòtic per decorar palaus, altars i tombes, s'ha transformat en un cau de monstres sorollosos que es mengen la muntanya amb les seves dents insensibles i metàl·liques. L'impacte visual és

horrible i l'acústic s'estén per tota la vall i la muntanya fins el cim de la Mare de Déu del Mont. Fins quan durarà aquest trist espectacle?

Les primeres mencions daten del segle X. Segons M. Lluïsa Ramos, va ser el 922 quan

Guixera de Beuda, amb Banyoles al fons

aparegué com a "*Bebita*". Per Joan Corominas, el 941 s'esmentà "*Bevida*", el 979 "*Bevita*", "*Boveta*" el 1002 i el 1003 apareixia "*Beuda*" per primera vegada, encara que es troben altres formes posteriors, com ara "*Beutte*" el 1004, "*Bevita*" altra vegada el 1027 i "*Belda*" al segle XIV (Alsius). L'etimologia, segons Corominas, i després de moltes controvèrsies, sembla que provindria del participi llatí BIBITA, "la Beguda", fent referència a un "*hostalet o taverna on es beu i es menja*".

Segons això, els inicis de Beuda els podríem trobar en un petit hostal vora el camí on es feia parada abans d'arribar al Fluvià –els habitants de la costa– o abans d'emprendre la

baixada fins al mar –els viatgers que venien de la muntanya–. Potser era el complement, situat a la plana, que acompanyava la torre que hi havia al puig del Far o de Falgars, al cim més oriental de la carena de la Mare de Déu del Mont i que ara es coneix com el "Castellot de Falgars". Era una torre circular construïda amb grans carreus de pedra des d'on s'albira un paisatge superb de l'Alta Garrotxa i la plana empordanesa fins al mar. El seu origen s'ha situat en època ibèrica o durant la dominació romana.

Als voltants de l'any 1000 es degué construir el castell, al cim d'un turó arrecherat de la tramuntana, amb els vessants espadats, que tot just pot encabir una torre rodona i unes muralles que encerclaven una sala i una cisterna. La primera notícia documental del castell la tenim a través d'una referència indirecta: la que ja hem esmentat en parlar del monestir de Sous quan el papa Silvestre II, en una butlla de l'any 1022 confirma els seus béns a Odó, bisbe de Girona, incloent-hi "*cellam sancti Laurentii quae est super castrum Bebeta*". És igualment esmentat en el testament de Bernat Tallaferro, comte de Besalú, de l'any 1021. P. Català i M. Brasó, expliquen en *Els castells catalans* que l'any 1070, els nobles de Besalú feren jurament de fidelitat al comte Bernat II (Borrell II segons Ramos) i entre ells es trobava Arnau de Llers "*filius qui fui Arsindis, femine*", que acredità posseir pel comte diversos castells, entre els quals es trobava el "*castrum Beuda*". Ermessenda, que suposen descendent del tal Arnau, senyora de Beuda i de Montagut, casà amb Udalard Bernat, senyor del castell de Mont-ros i fill de Bernat Isarn, senyor del castell de Milany (aquest castell, se suposa situat prop de Vidrà; Català i Brasó suggereixen que es podria tractar d'un possible castell situat a Maià). Segons S. Sobrequès, Udalart Bernat seria el primer vescomte de Besalú. Amb aquest matrimoni, quedaven units en una sola família els senyors de Castelló de Bas, Beuda, Montagut, Mont-ros, Milany, etc. que varen ser el patrimoni dels futurs vescomtes de Bas. El 1119, Ermessenda redacta testament –en el qual s'autoanomena amb el títol de vescomtessa– i deixa els castells de Beuda i de Montagut al seu nét Udalard, que va ser el segon vescomte de Besalú per poc temps, ja

que morí el 1123. Com que el seu fill, Pere Udaldar era menor d'edat, se li va assignar com a tutor el senescal Ramon de Montcada, al qual el comte de Barcelona Ramon Berenguer III cedí les propietats mentre durés la tutoria del jove vescomte de Besalú, que canvià el títol pel de vescomte de Bas. En morir aquest quatre anys més tard sense descendència per no haver pogut arribar a l'edat de la maduresa, l'heretà la seva tia-àvia Beatriu, filla d'Udaldar Bernat i casada amb Ponç de Cervera.

Hom suposa que el castell continuà essent propietat dels vescomtes de Bas, ja que consta el 1278 com a propietat de l'hereva d'aquest vescomtat Sibila de Palau i de Cabrera, en aquells moments vídua del comte Ponç Hug III d'Empúries. Sembla ser que per desavinences amb el seu fill, Ponç Hug IV d'Empúries, Sibila vengué una sèrie de castells al rei Pere II el Gran, entre els quals es trobava el de Beuda. Però el canvi de senyor durà ben poc, ja que uns anys més tard el rei va retornar el vescomtat de Bas i les seves propietats al comte d'Empúries en agraïment pels serveis prestats davant la invasió de Felip l'Ardit de França el 1285. El setembre d'aquest mateix any –segons F. Monsalvatge– Ponç Hug IV d'Empúries, vescomte de Bas, concedeix a Berenguer de Queixàs la terra de Parets, de la parròquia de Beuda, i sis anys més tard cedeix el vescomtat de Bas al seu germà Huguet *“com un suplement de legítima paterna, però amb la condició que si moria sense fills havia de retornar a Empúries”*.

L'any 1324, Ponç de Rocabertí prestà homenatge al bisbe de Girona per raó dels delmes de les parròquies de Llanars, Monars, Talaixà, St. Miquel de Pera, Bestrecà, Escales, Sadernes, Sales, Monteia, Entreperes, Gitarri i Sant Julià d'Agustí. Dos anys després, Ponç de Rocabertí actua, documentalment, com a senyor de Sales, amb independència del

St. Feliu de Beuda i els dos castells

El primitiu castell, conegut com el “Castell dels Moros”, encimbellat dalt de l'espadat des de l'any 1000

bisbe de Girona. Tenia també la senyoria del castell de Beuda (M. Brasó i P. Català, 1971).

Tot el que hem dit fins ara, es refereix al que actualment és conegut com el “Castellot”, “Castellot de les Bruixes” o “Castell dels Moros”, que ha quedat reduït a un piló de ruïnes al cim del turó. Encara es poden observar les restes d'una torre rodona, que hom data al segle XI i que se suposa que és una de les més antigues de la Garrotxa que ha arribat fins a nosaltres. La cisterna, una sala que es devia utilitzar com a habitatge i les muralles, sembla ser que són

d'època posterior, probablement del segle XIII. Amb el pas del temps, es degué considerar el castell poc adient per a viure i es degué estudiar la possibilitat de construir-ne un de nou al pla. Hi ha notícia documental de l'ordre que donà el rei Joan II l'any 1469 al "*capità general de sa magestad en la província Danpurdà i montaña*", Pere de Rocabertí, per tal que fossin aterrats tots els castells de la Muntanya que no tenien les degudes condicions de defensa. Era la sentència de mort de molts dels castells de la comarca, entre ells, el de Beuda. És lògic pensar, doncs, que els Queixàs es traslladaren al pla abans que es portés a terme aquesta destrucció.

J. Amades recull el 1935, de boca de Pere Vayreda, una llegenda segons la qual la dama del castell de Beuda i el senyor del castell de Bàscara estaven molt enamorats. Aquest últim era molt impulsiu i impetuós i un dia es va barallar amb els germans de la seva estimada. La cosa va anar a més i tan lluny va arribar, que els dos enamorats varen considerar que ho havien de deixar córrer. Va passar el temps, els dos es varen casar amb altres parelles i varen tenir fills. Heus aquí que un dia es varen conèixer el fill del senyor de Bàscara i la filla de la dama de Beuda i es varen enamorar. Però els testos retiren a les olles i les històries es repeteixen, de tal manera que l'hereu de Bàscara es va barallar amb els cosins de la pubilla de Beuda, varen arribar a les armes i el varen ferir greument. Portat al castell del seu pare, no feia més que parlar de la seva estimada i del greu que li sabia morir-se sense haver-li pogut fer cap petó. Una vegada mort, fou enterrat al monestir de Sous, sota el domini de Bàscara i on els seus senyors hi tenien la sepultura. Un dia que el

De l'espadat a la plana: del segle XI al XV

no es varen atrevir a anar al seu castell de Bàscara per por a ser-hi mal rebuts i que també s'havia quedat amb la recança de poder-li fer un petó, encara que només fos de comiat. La conversa va anar girant sobre el mateix tema, es varen anar enterrint i, sense saber com, es varen trobar junts els llavis de l'un i els de l'altre. Varen comprendre que aquell era el petó que enyoraven els seus fills i que el seu amor havia sigut una continuació del que havien sentit ells mateixos l'un per l'altre, que mai no s'havia apagat, malgrat el temps, la distància, i haver-se casat amb unes persones que no havien estimat mai de debò. I van fer de vells el que no havien fet de joves: es van casar.

pare hi anava a pregar per l'ànima del seu fill, hi va trobar la dama del castell de Beuda que li portava un ram de flors. L'home es va enxerinar i va retreure la dama que li portés flors quan era mort i, en canvi, no hagués evitat que el matessin; que l'estimació s'havia de demostrar en vida i no després de mort. La dama li va respondre que a casa seva, malgrat tot el que havia passat, mai havien sentit desafecte envers ells. El cavaller es va apaivagar i li va explicar com va morir el seu fill i de la recança que sentia de no haver pogut besar la seva estimada. La dama li digué que, en saber-ho, la seva filla hi havia volgut anar, però que

El que avui es coneix com a Castell de Beuda o també mas Queixàs fou construït pels hereus de Berenguer de Queixàs (recordem que el veïnat de Queixàs es troba actualment al terme de Cabanelles). A final de l'edat mitjana, construïren, vora l'església de St. Feliu, un castell palau al gust de l'època, d'estil gòtic tardà, propi del segle XV, amb l'escut de la família a la façana. Al llarg dels segles ha sofert diverses modificacions que ens han llegat diferents cossos d'edificis adossats a una torre quadrada i emmerletada; el darrer segle, la família que hi viu l'adaptà a les necessitats de la pagesia. Últimament s'han restaurat les arcades i els teulats, assegurant-li així uns quants anys més de vida.

El castell de Beuda; avui, el mas Queixàs

Actualment el municipi de Beuda està format per quatre nuclis principals: Beuda (al voltant de l'església de St. Feliu), Palera (amb les esglésies romàniques de Sta. Maria i del Sant Sepulcre i l'antic castell de la Masó), Lligordà (amb l'església també romànica de St. Pere) i Segueró (lloc habitat pels romans en el segle I a.C, que encara conserva el castell, l'església romànica de Sta. Maria i la pairalia del Noguer de gran importància a la comarca i visitada amb molta freqüència per Mn. Cinto). La resta són masos escampats pel pla i els vessants de la serra del Mont. En conjunt arriben escassament a cent trenta habitants, dels quals només una vintena són "*del poble de tota la vida*", segons explica el Sr. Marcelino, que va ser l'últim carboner de la contrada i ara és el propietari del restaurant que hi ha a la plaça del poble.

A la web de Beuda podreu trobar més informació sobre els monuments i les rutes marcades que hi ha tant a la zona del pla com a la muntanya del Mont.

Sant Feliu de Beuda

La primera vegada que la trobem esmentada és amb motiu d'un judici celebrat al castell de

Església de St. Feliu de Beuda

Besalú l'any 1004 en el qual el bisbe Ot de Girona reclamava al comte de Besalú, Bernat Tallaferro, la possessió de la "*parrochia Sancti Felicis cujus domus est fundata in villa Beutte*". Una vegada revisada la reclamació, el comte la cedí al bisbe. Anys més tard, entre el 1051 i el 1058, fou Ermessenda, vídua del comte de Barcelona Ramon Borrell qui retornà al bisbe de Girona, Berenguer Guifré, feus i esglésies que havia retingut

injustament, i ho feu “*per a remei de la seva ànima i de la dels seus parents*”; entre les esglésies hi consta la de “*Sti. Felicis de beuda*”.

St. Feliu de Beuda: façana de ponent

El 1157 hi ha una permuta de terres entre Arnal de Palera, la seva muller Procaria i els seus fills d'una banda, i Bernat, prior de Sta. Maria de Besalú, en què s'hi esmenta una vinya situada a la parròquia de St. Feliu de Beuda, que l'indava, segons el text, amb les terres del monestir de St. Llorenç del Mont.

Tornem a trobar-la en les *Rationes Decimorum* dels anys 1279 i 1280, on constaven les esglésies amb rendes pròpies que estaven obligades a contribuir amb el delme al sosteniment de les croades. S'anomena també en el document de la donació a Berenguer de Queixàs de la peça de terra dita *Parets*, l'any 1285, que hem esmentat abans, i a final del segle XIV apareix en els nomenclàtors de la diòcesi com a “*Ecclesia parochialis sancti Felicis de Beuda*”. Sempre ha sigut, però, una parròquia amb una feligresia molt escampada i més aviat escassa, per tant, els seus ingressos devien ser prou migrats.

Sabem que al segle XVI continuava tenint el caràcter de parròquia, ja que consta la confessió de Miquel Ferrer a favor de l'abat Ferrer de St. Llorenç del Mont, l'agost de l'any 1568, que tenia per a ell i el seu monestir una peça de terra situada a la parròquia de Beuda sota “*Roca pastora*”.

A mitjan segle XIX, en la ressenya de la visita pastoral feta pel bisbe de Girona, Florencio Lorente i Montón, consta que el temple està en bones condicions i el seu interior convenientment ornamentat.

Actualment, i després de la restauració a què ha estat sotmesa, es pot veure una mostra típica del romànic, amb característiques del segle XI, però evolucionant cap a les tècniques constructives més desenvolupades que varen dominar al segle XII. St. Feliu de Beuda és de planta basilical, amb tres naus separades per tres arcs aguantats sobre pilars quadrangulars. Les naus laterals s'estrenyen cap als peus, sobretot la septentrional, i estan cobertes amb volta de quart de canó. La nau central, més gran, està coberta amb volta de canó que continua fins a l'absis, que té planta semicircular, igual que les absidioles. A cadascuna de les tres hi ha una finestra de doble esqueixada amb arc de mig punt i encara es pot veure el

St. Feliu de Beuda: nau central

cementiri adossat a l'absidiola del costat de tramuntana.

A la façana de ponent hi ha tres finestres del mateix estil que les anteriors, que es combinen amb la portalada que serveix d'entrada, sense llinda ni timpà, amb tres arcs de mig punt en degradació. El del mig descansa sobre dos capitells aguantats per sengles columnes. El de la banda de tramuntana té esculpit el cap del que sembla un bou, animal que en els temps dels Pares de l'Església es va utilitzar com a representació de la paciència. Al capitell situat al costat de migjorn hi ha el que sembla un ocell amb el seu niu. La porta, típicament romànica, té un forrellat que acaba amb el cap d'una serp i encara conserva part de la ferramentaria original, amb nervis acabats en espiral, seguint el disseny "de moda" en el romànic.

A la dreta de la portalada hom troba l'escala adossada al mur que permet l'accés a la torre del campanar que conté una campana datada el 1754 i degué substituir el campanar original que devia ser d'espadanya. Aquests campanars de planta quadrada amb accés a través d'una escala adossada a la façana són molt comuns a la contrada: se'n pot observar un de similar a St. Pere de Lligordà.

El sòl de l'església és més baix que el nivell de l'exterior, per això en entrar cal baixar uns quants escalons; el nivell es recupera, però, en el presbiteri.

I si l'estoig val la pena, millor és la joia que guarda en el seu interior: una pica baptismal romànica, d'immersió, amb relleus en una de les cares. Actualment està situada a l'absidiola meridional. A la part baixa hi ha un grup de quatre palmeretes, a sobre de les

St. Feliu de Beuda: pica baptismal romànica

St. Feliu de Beuda: forrellat romànic

quals hi ha una faixa simple que envolta tota la pica i que sosté quatre arquacions cegues amb sengles figures humanes. La de l'esquerra, representa un home barbut, amb mantell i túnica: hom hi ha volgut veure el Pare Déu; però en ser representat sense cap símbol, hi ha qui pensa que vol representar un clergue o un monjo. Les dues següents, representen dues dones nues amb una serp cadascuna, una d'elles amb la serp agafada a l'orella i l'altra al pit; hom les interpreta com al·legories del pecat. Finalment, a la de més a la dreta hi ha representada una parella humana: alguns hi han volgut veure Adam i Eva sortint del Paradís, altres, una al·legoria de la luxúria i també hi ha qui ho interpreta com el signe de la reconciliació. Ja veieu, doncs, que n'hi ha per tots els gustos, ja que, si ho agafem en conjunt, les interpretacions van des de l'avís als clergues sobre el pecat i les

temptacions, fins a la misericòrdia del Pare que dóna el Baptisme com a signe de reconciliació amb l'home. Què volia representar realment l'artista quan va esculpir la pica? La resposta restarà per sempre amagada en les profunditats del temps.

Els masos

Alguns provenen de l'edat mitjana, de l'època en què encara no s'havien endegat les explotacions agràries i calia iniciar els conreus. Els monjos i els senyors parcel·laven el territori i l'ocupaven amb els artigaires o bé establint els contractes d'eixarmada.

En un mas s'hi poden arribar a distingir quatre zones: el bosc, les pastures, els conreus –camps o feixes– i els edificis. Les zones de més pendent se solien reservar al bosc, que aportava combustible –primer llenya i més tard carbó– fusta, fruits i, més tard, en segons quines zones, suro. Llindant amb el bosc s'hi solien reservar els espais de pastures. En els llocs més plans s'hi conreaven els cereals. Les vinyes i oliveres es podien plantar tant als llocs planers –si el mas tenia sort i en tenia de sobra– com als llocs amb més pendent, prèvia la construcció de feixes aguantades amb parets, fetes, normalment, de pedra seca. Vora els edificis s'hi resguardaven els fruiters i l'espai que ocupava l'era.

La casa solia tenir els corrals i els estables a la planta baixa –en els masos grans es podien fer en edificacions a part– l'habitatge a la planta principal, i a la superior hi havia els graners. Sovint es podia accedir a la planta noble directament des del carrer, mitjançant una escala adossada a la façana que, normalment orientada cap al sud, estava coronada per un rellotge de sol.

L'habitatge estava constituït per una gran cuina on “s'hi feia vida”. Hi havia una pica de pedra o marbre i una gran llar, oberta, amb una xemeneia ampla i alta en forma de campana. Al costat de la llar hi havia el forn, que aprofitava la mateixa xemeneia com a sortida de fum. Com que la llar només “escalfa per davant” calia seure en els “escons”, que són bancs amb els respallers molt alts i tots tapats per darrera perquè l'aire fred no arribi a les persones que estan davant del foc. Com que era l'única cambra de la masia que tenia llar, era on es menjava i a la nit, havent sopat, a la llum de les espelmes o dels llums d'oli, amb tota la família asseguda a la vora del foc, es resava el rosari i s'explicaven rondalles fins que la son aconsellava anar a dormir. Aleshores, s'omplien els “burros” de caliu i s'escalfava el llit. Més tard es varen utilitzar ampolles –primer de ceràmica i més tard de plàstic– que s'omplien amb aigua calenta i amorosien una mica la fredor dels llençols.

A més de la cuina, solia tenir una gran sala que era on es menjava en diades de festa grossa. Al seu voltant s'obrien les portes de les cambres.

Naturalment, els lavabos no existien. Les grans masies tenien “aiguamanils” a la sala, que era un dipòsit –que calia anar omplint d'aigua– amb una aixeta i una petita pica a sota amb una galleda per recollir-ne l'aigua bruta. A les habitacions de les pairalies hi podia haver

Llar i forn del mas de l'Església a Requesens

lavabos de fusta amb un mirall i una palangana –de porcellana o de ceràmica– amb una galleda a sota. Les necessitats vitals calia fer-les als estables, amb els animals, o en un orinal.

L'aigua s'havia d'anar a buscar a la font, si n'hi havia alguna a la vora, o a algun torrent proper. A l'estiu, un bon càntir sense pintar conservava l'aigua ben fresca. En aquests punts d'aigua s'hi construïa un abeurador per al bestiar i un safareig per anar a rentar la roba. De vegades calia desplaçar-se més de 200 m de la casa per arribar a l'aigua. Carregats amb la bugada, els càntirs o les galledes, calia repetir el trajecte de la font a casa i tornar unes quantes vegades cada dia, tant si plovia, com si nevava, com si feia sol. I en temps de sequera severa, se'n podien quedar sense.

El fet que els masos duressin segles en aquestes condicions, fa pensar que plovia més

A 300 m del mas de les Feixanes, hi ha el safareig i la font

que en els nostres dies i que les fonts, deus i torrents no s'assecaven tan sovint com ho fan actualment. Serà veritat que el clima està canviant encara que costi acceptar-ho?

Pel que fa a l'ús del bestiar que acompanyava tots els estadants de les masies, J. Amades recull, l'any 1933, una rondalla de boca d'en Pere Vayreda, de Lladó: diu que a en Polí, del mas del mateix nom prop de la Menera, en el camí entre Lliurona o Bassegoda i Gitarriu, Tortellà o Sadernes, se li va morir un bou del parell que necessitava per la llaurada. Eren temps de males collites i la bossa no sonava. En no poder-ne comprar un

altre va decidir utilitzar la vaca que tenia. Prou li va costar, ja que la bèstia no es volia deixar junyir, però quan ho va aconseguir, llaurava tan o més bé que amb la parella de bous. Les males anyades varen persistir i l'home ja tenia treballs per a mantenir la parella d'animals; llavors, es va recordar que la vaca s'havia emmotllat la mar de bé al nou treball i pensà que potser s'avindria a deixar-se escurçar una mica la ració. Així ho va fer, i l'animal no va manifestar desgrat i continuà llaurant la mar de bé, junyida al bou. La satisfacció d'en Polí va fer que anés escurçant cada vegada més la ració de la vaca que mai va protestar i va continuar treballant igual de bé. Va arribar el dia que no li va donar gens de pinso i la vaca subsistí. Aleshores, anava pregonant per tot arreu el seu enginy i tractava de tanoques els altres pagesos perquè es gastaven els diners en menjar pels animals. L'alegria va durar poc, perquè, quan la vaca es va acostumar a viure sense menjar, naturalment, es va morir. El fet es recorda amb la dita

*Fer com la vaca d'en Polí,
que quan va saber viure sense menjar es va morir.*

La realitat és que el bestiar tenia utilitats ben diverses. La carn, la llet i els ous, per a alimentar-se. La llana –que filaven i tenyien en el mateix mas– per a vestir-se. A més els servien de tracció: cavalls, burros, mules i bous feien el transport de persones o mercaderies, estiraven els carros o les tartanes i arrossegaven les arades que obrien els solcs a la terra, sovint dura i pedregosa. La resta calia fer-ho a mà, fent força per a

enfonsar la fanga, vinclant l'esquena per a clavar l'aixada i redreçant-se per aixecar la pala plena de la terra que els havia de proporcionar el pa de cada dia. Pa que pastaven a mà i havien de coure en el forn, que encenien una o dues vegades per setmana amb la llenya que tallaven amb la serra o la destal en els boscos propers. No els calia desemboscar, només els calia un bon ramat, sobretot de cabres, per a mantenir net el bosc, almenys fins a l'alçada on podien arribar els animals aixecats sobre les potes del darrera.

Quan es matava el porc calia poder servir la carn i allargar-la tot el que era possible. A l'estiu i a la tardor, que era quan n'hi havia, es recollien les fruites del bosc o dels fruiters que tenien vora la casa i calia conservar-les per a tot l'any. Embotits, salaons, confitats, confitures, melmelades, almívars, etc. eren maneres de poder conservar els aliments en un temps en què el gel només era privilegi d'uns quants.

Avis, pares i fills vivien tots a la masia, establint veritables comunitats familiars patriarcals en teoria, però més aviat matriarcals en la realitat, ja que la que governava la casa i educava els fills era la dona de la casa, i es produïa el desastre total si arribava a faltar. L'home era l'encarregat de fer les tasques de camp i de bosc, així com els tractes de compra-venda i el transport de mercaderies. Si la mare faltava, a l'home li calia cercar muller per tirar els fills endavant. Si moria el marit, la muller restava desamparada fins que es tornava a casar. Les herències eren per via d'hereus i pubilles. Durant segles, al fill o filla gran li tocava la terra i el mas, al cabaler, quedar-se a casa, solter, o casar-se amb una pubilla, anar al seminari o emigrar a la ciutat o a Amèrica i, si la bossa donava per més, algun podia arribar a estudiar. Les cabaleres no tenien gaire més expectatives; si no feien un bon matrimoni i volien mantenir l'estatus, eren les tietes, solteres, tota la vida.

Segons la situació en què es trobaven, les relacions amb la resta

de la societat es produïen amb més o menys assiduïtat: quan anaven a mercat, els diumenges i festius a l'església més propera, o, si vivien en alguna contrada gaire aïllada, només amb motiu de la celebració de les festes dels patrons o en les romeries a les ermites de les rodalies. Aquesta última, era una de les poques maneres que tenien de prendre contacte amb persones d'altres pobles o de masos més allunyats. J. Amades recull les anomenades "fires de noies" o "fires de l'amor" on acudien els fadrins i les donzelles per tal de trobar parella; a més dels aplecs i romeries esmentats, per aquestes contrades en tenien fama les de Sta. Creu a Figueres i Besalú i l'aplec del Trial al Bosc de Tosca d'Olot. Quan una parella es coneixien en alguna d'aquestes celebracions, de vegades havien d'esperar tot un any per a retrobar-se i una vegada tenien el consentiment de les famílies per a poder festejar, sabien que els separaven unes quantes hores, o potser dies, de camí.

I ara ens queixem de com vivim?

Mas de Falgars, al Mont: façana de migjorn fortificada amb un matacà

El carbó i les places carboneres

Els boscos solen estar en pendissos de la muntanya, ja que els plans es reservaven per als conreus. Però per més escarpats que siguin, de tant en tant es troba un replà, fet artificialment si cal, normalment format per una paret de pedra seca en forma d'arc de circumferència que aguanta una plataforma de terra lleugerament inclinada cap al centre. És una plaça carbonera.

S'utilitzaven per a fer carbó vegetal, principalment amb faig, alzina i surera. La llenya es tallava més o menys curta (diu l'adagi: "llenya curta, carbó llarg") i "s'ajustava" a la plaça. Aleshores "s'empilava" –es construïa una pila ben ordenada, de dimensions variables en funció de l'espai que tenia la plaça, deixant una xemeneia a la part central que arribava fins al terra que s'anomenava "ull"– i "s'embromava" o "s'embolumava" –es cobria amb branques o pedres, després amb terrossos, fulles o molsa– perquè la terra amb què es cobria no es colés cap endins. Una vegada cobert, es deixava només un forat a la "corona" per on es "posava en foc" amb el "bitllat" –tirant trossos de llenya encesa per l'ull– que es "burxaven" –es feien baixar per l'ull amb una perxa o "burxa"–. Es bitllava i burxava dues vegades al dia. Per enfilar-se fins la corona construïen una escala amb troncs adossats a la mateixa pila.

La combustió, que havia de ser incompleta i produir-se sense flama es governava fent forats a les vores, per on respirava el foc amb un bastó punxegut que anomenaven "dóna fum". Si els forats treien fum blau –degut a la destil·lació de l'àcid pirolignós– es tornaven a tapar i se n'obrien d'altres més avall. Quan la pila ja no fumava, al cap de vuit o nou dies d'haver-la encès, era senyal que el carbó ja era fet.

Llavors, "rescaldaven" la pila –treien la terra triant la més fina– i la "reabrigaven" –la hi recobrien– per tal d'apagar el foc. Un cop reabrigada, se'n podia començar a treure el carbó, vigilant que no es tornés a encendre tot.

S'obtenia així el carbó vegetal, que tenia un

gran poder calorífic i una puresa molt alta: entre un 70 i un 96% de carboni segons la temperatura de la carbonera i el tipus de llenya utilitzat.

Es tenen notícies de la utilització del carbó per part de les fargues a partir del 30 d'octubre de l'any 1168, en una concessió de drets feudals de l'abat d'Arles a favor de Bertran de Boada: "*...et deferat carbonem ad fabrega de Roirus*". El seu ús es va mantenir al llarg dels segles en aquesta indústria, fins que es va estendre a gairebé totes les llars amb l'aparició de les cuines econòmiques a casa nostra a final del segle XIX.

Cal fer notar que quan arribà el gran invent de la cuina econòmica a Catalunya, durant l'últim terç del segle XIX, a Anglaterra ja es cuinava amb les de gas –des del 1832– que no es varen generalitzar a Catalunya fins la segona meitat del segle XX.

Amb raó es deia a Europa que l'Àfrica començava als Pirineus!

El desenvolupament dels alts forns per a la siderúrgia, que varen fer obsoletes les fargues, i la utilització domèstica del petroli i el gas varen fer morir, a poc a poc, la indústria

Plaça carbonera camí de Talaixà

carbonera i varen ser una de les causes de la despoblació de molts dels masos i veïnats d'aquestes terres.

PEIN

La major part d'aquest itinerari fa el trajecte per la zona inclosa en el PEIN sota la denominació de "l'Alta Garrotxa". Amb una extensió de 32.765 ha, abraça la zona que va des del coll de Malrem –a sobre Rocabruna– fins al mas Riumajor, incloent-hi fins la serra de Malforat i passant tot a la vora dels nuclis de població de Castellfollit, Montagut, Tortellà, Sales de Llierca, Beuda, Segueró, St. Martí Sasseres i Albanyà. S'exclouen els nuclis de Beget, Oix i Sadernes i, des de l'any 1987, té una part amb protecció especial: la Reserva Natural Parcial de la Muga-Albanyà.

Propostes de treball

Es pot treballar la sardana "*l'Empordà*", tant des del punt de vista musical com literari.

Hi ha dues òperes que parlen de goges i que es poden treballar a música, lligant-ho amb el poema *Canigó* de Mn. Cinto: *La dona d'aigua*, de Joan Trias i Fargas, amb música de C. Casademont i *La Fada* de J. Massó i Torrents, amb música de Morera.

Planifica la dieta que creus que seria la ideal per al dia que has de fer l'itinerari: l'esmorzar abans de la sortida, els àpats durant la sortida i el sopar quan arribis a casa. Per què creus que hauria de ser aquesta i no una altra?

I d'aigua, en beuràs més, igual o menys que un dia normal? Per què?

Per què sues? Quina és l'explicació des del punt de vista de la Física? Com explica això que cal evitar els corrents d'aire quan estem suats?

Per què creus que deu ser convenient menjar plàtans quan sues?

Sovint, després d'anar d'excursió, tenim tiretes. A què és degut? Les podem evitar d'alguna manera?

Abans de començar a caminar compta quantes pulsacions tens.

Camina durant 5 minuts sense parar per un lloc planer. Torna a comptar les pulsacions. Torna-les a comptar al cap d'un minut. Què observes? Compara les teves dades amb les dels teus/teves companys/es. Són tots iguals? Què vol dir això?

Fes el mateix però ara que els 5 minuts siguin de pujada. Què observes? Quan has comptat més pulsacions? Per què deu ser això?

Fes una recerca bibliogràfica per a investigar quin és el medi físic que engloba l'espai inclòs en el PEIN. Quins motius s'han tingut en compte per a incloure'l en aquest pla? Connecta amb alguna altre espai natural inclòs en el PEIN?

Consulta quins són els diferents nivells de protecció del territori a Catalunya i amb quin nom se'ls qualifica.

Quina és la qualificació de l'Alta Garrotxa?

Quines parts del nostre itinerari estan inclosos dintre de la zona protegida?

A moltes masies no els arriba la línia elèctrica. En aquests casos, si volen gaudir del corrent elèctric i dels seus avantatges, tenen dues possibilitats, bàsicament: un generador de corrent que funcioni amb derivats del petroli o unes plaques fotovoltaïques.

Fes una recerca bibliogràfica i explica el funcionament de cadascuna d'aquestes dues formes d'obtenir energia elèctrica.

Quines transformacions energètiques hi tenen lloc?

Explica quin dels dos mètodes creus que és més respectuós amb el medi. Per què?

Quin resulta més econòmic? Fes l'estudi a curt i a llarg termini.

Mira les següents fotografies i comenta-les. Hi hauria alguna diferència si alguna de les fotografies hagués estat feta dins de l'espai inclòs en el PEIN?

Llauna de sardines llençada
sota un grèvol

Abocament incontrolat
d'oli mineral

Antenes al santuari de la Mare
de Déu del Mont

Línia elèctrica de 400
kV al mas Blanc, prop
de Camprodon

Pont de la carretera A-26 al seu pas per Cabanelles

Viaducte de Castellfollit de la Roca

Guixera de Beuda

Quina és la causa dels terratrèmols? Què és l'epicentre?
N'hi ha sovint, de terratrèmols, a Catalunya?

Agafa mostres de l'aigua a diferents punts de la font de Falgars i de la de Rocapastora: a la deu, a l'abeurador, etc. Al laboratori, mira-la amb les lents binoculars o al microscopi. Classifica els éssers vius que hi observes. Hi ha alguna diferència entre els diferents llocs d'on has agafat les mostres?

Agafa mostres de terra a tres profunditats diferents en un punt qualsevol de la pujada per la pineda, a partir dels 900 m d'altura i en un altre de la baixada per l'alzinar cap a Beuda. Analitza el contingut en aigua, la matèria orgànica i inorgànica, el pH i la fracció gasosa de les mostres (veure bibliografia). A quines conclusions arribes?

Per l'aspecte que té, diries que el terreny de l'itinerari és silícic o calcari? Comprova-ho fent assaigs sobre el terreny a diversos llocs del recorregut. Escriu la reacció química que hi té lloc.

Què és el "rascler". A què és degut?

Per les plantes que hi has observat, podries haver arribat a la mateixa conclusió que amb les anàlisis? Per què?

En funció de les anàlisis, consideres lògic que hi hagin les espècies de plantes que hi has trobat? N'hi ha alguna que creus que no hi hauria de ser? Per què? Quina explicació pots donar a la seva presència?

Fes un llistat de les plantes que has observat durant el recorregut (Segons el nivell amb el què esteu treballant, se'ls pot fer classificar només com a arbres, arbustos, lianes i herbàcies, o ja filant més prim, en funció d'altres caràcters. També els podeu fer elaborar un herbari o, simplement, una exposició de mostres de fulles. En aquests casos, sempre ha de ser un treball conjunt i vigilar que només agafin una sola mostra per a tots, no una cadascú, per evitar que la sortida es transformi en una plaga).

Fes un llistat dels animals que has detectat durant el recorregut. Els pots haver vist o sentit, o en pots haver observat els rastres: petjades, egagròpiles, excrements, restes d'haver menjat...

Explica què és una mula. Quines característiques té?

Segurament actualment plou menys i fa menys fred que anys enrera, ja que les fonts que hi ha prop dels masos ragen poc, els torrents vora els molins són secs i no es gelen els rius d'on abans s'extreia el glaç o no neva gairebé mai als llocs on hi ha pous de neu. Creus que és certa aquesta afirmació? A què creus que pot ser degut aquest canvi en el clima?

Què volem dir quan afirmem que cauen 600 mm d'aigua anuals de mitjana en forma de pluja? No és estrany mesurar l'aigua caiguda en mm? Seria més lògic expressar-ho en l/m². Podries calcular la relació que hi ha entre els mm i els l/m²?

Mesura el forn de calç. Quin volum ocupa?

Cronometra el temps que tardes a omplir la cantimplora a cadascuna de les dues fonts. Calcula el cabal d'aigua que raja de cadascuna i compara'ls. Et permet arribar a alguna conclusió? Pot tenir alguna relació amb el terreny o el lloc on estan ubicades? (Si no vols utilitzar la teva cantimplora, porta alguna ampolla de capacitat coneguda per a fer els assajos)

Quant temps tardaries a omplir el forn de calç?

Consulta el desnivell màxim que has superat, la distància recorreguda per a fer-ho i el temps que has tardat, tant a la pujada com a la baixada. Amb aquestes dades calcula: el pendent mitjà, la velocitat mitjana en el recorregut i la velocitat mitjana de desplaçament vertical.

Fes el perfil de l'itinerari complet en un gràfic espai recorregut-desnivell superat.

Fes un gràfic temps-desplaçament de l'itinerari complet. Comenta'l tot observant el perfil de l'itinerari.

Calcula la velocitat mitjana de tot el recorregut.

Explica el fonament físic que fa que els càntrics refresquin l'aigua. Per què no han d'estar pintats?

Quina és l'explicació des del punt de vista de la Física que es digui "les llars mantenen el davant calent però el darrera fred"?

Explica a què són deguts i com es formen els llamps.

Quina diferència hi ha entre un llamp i un llampec?

Explica com funcionen i en què es basen els parallamps.

A què és degut el tro?

Quan es va introduir el sistema mètric decimal? Per què creus que era necessari fer-ho?

Defineix el metre com a patró universal de mesura.

Què era l'"era". Per a què s'utilitzava?

Dibuixa una arada, una fanga, una aixada i una pala.

Com s'obté la calç? Per què creus que era important la seva fabricació?

Quin és el compost químic majoritari que forma la calç?

Escriu la reacció química que té lloc dintre dels forns. És endotèrmica o exotèrmica? Per què ho creus així?

Quanta roca calcària necessaries per obtenir una tona de calç, suposant que el rendiment del forn fos d'un 70%?

Quina diferència hi ha entre calç viva i calç morta?

Escriu la reacció química que es produeix en barrejar la calç viva amb l'aigua.

Com s'obté el carbó vegetal?

Per què creus que era important el carbó vegetal?

Fins quan va tenir importància la indústria del carbó vegetal? Què el va substituir?

Quines conseqüències va tenir la producció de carbó per als boscos i la població d'aquesta zona?

Què aporta la "Revolució Industrial" a Catalunya?

Fes un estudi de l'evolució de les condicions de treball en la indústria durant els segles XIX i XX.

Com ha evolucionat el treball infantil a Catalunya al llarg d'aquests segles? Relaciona el treball infantil amb l'edat d'escolarització.

Explica quina era la regla de St. Benet. Quina importància va tenir en l'evolució sociocultural de l'Edat Mitja?

Quines diferències presenta amb la congregació de Cluny?

Consulta la bibliografia i elabora un glossari amb els termes utilitzats en la descripció dels edificis i que es refereixen a l'art o a l'arquitectura.

Explica quines diferències s'observen entre l'art romànic i el gòtic. Les podries explicar com la representació de la situació sociocultural i religiosa de les societats que els varen fer evolucionar?

Quines varen ser les causes de l'arribada del "renaixement"? Quines en són les característiques com a moviment artístic i cultural?

Com s'evoluciona cap al "barroc"? Quines són les seves característiques com a moviment artístic i cultural? Hi ha més d'una tendència dintre d'aquest moviment?

En el context de la Catalunya de finals del segle XV, explica què eren la Busca i la Biga. Quin paper social jugaven?

Quin va ser el seu paper a la Guerra dels Remences?

Qui eren els remences? Per què es varen revoltar?

Què és un ermità? Existeixen encara? (Veure bibliografia)

Com es caracteritzaven al segle XIX? (Veure ermita de Sta. Llúcia de la Jonquera)

Quina diferència hi ha entre un ermità i un eremita?

Què són els goigs?

Intenta trobar-ne alguns de diferents i que te'ls cantin. Observes alguna cosa en particular?

Investiga quins han sigut els diversos grups de refugiats que han travessat la frontera en ambdós sentits durant el segle XX i quines han sigut les causes que els han fet desplaçar.

Qui eren els maquis? Fes una recerca bibliogràfica i explica'n una mica la història.

Qui era en *Boquica*?

Qui eren els *miquelets*?

Qui va ser en Quico Sabaté?

Si França va donar asil polític als tres presidents exiliats en acabar la Guerra Civil, com és que Companys va ser retornat a Espanya per a ser jutjat i afusellat?

Què va provocar les guerres carlistes? Situa-les cronològicament i en el context històric i econòmic del país i de la comarca.

Quantes n'hi varen haver?

Quins eren els partits polítics que es disputaven el govern? Cita alguns personatges de la comarca que varen tenir a veure amb cadascun d'aquests partits.

Què vol dir "burxar"? Amb quina acepció s'utilitza en el text?

Situa cronològicament a Mn. Jacint Verdaguer.

Aquest autor, què té a veure amb l'Alt Empordà?

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

En el seu poema "Canigó" escriu en el Cant II de Flordeneu:

"(...)

*Tot dorm: els óssos dins la seva cova,
els aires del capvespre entre les branques,
en la pleta l'anyell, i entre les fulles
els ocells amb el cap dessota l'ala,
en coixí de celístia les estrelles,
les congestes de neu en la muntanya
de Canigó, com el somris puríssim
del formidable rei de la contrada
a qui Pirene fa de tron esplèndid
i l'hemisferi de florida tiara.*

*Sembla la serra un gegantí magnoli
quan s'esbadellen ses poncelles blanques;
veient-les el donzell tan argentines,
els ulls ardents de fit a fit hi clava;*

(...)

*Per l'arrelam del Canigó se'n puja
el corser ardorós amb peus de daina,
de ses arrels cap al seu tronc amplíssim,
que té fontanes i torrents de saba.
Quan troba un cingle altívol, el voreja;
quan troba un córrec famolenc, el salta;
quan en son vol un lledoner l'atura,
en dos el migparteix d'un cop d'espasa.
Mes el bosc s'espesseeix, el roure es lliga
als pins que llurs piràmides eixamplen,
i entre ells s'alça l'avet, com l'arbre mestre
entremig del trinquet i del messana.
De tant en tant, del cim de l'aspra serra,
es veu fins al pregon d'una escombrada,*

*com de l'alzina en la negrosa escorça
es veu del llamp corsecador la ratlla.
La neu l'obrí en hivern; quan s'arrombolla
pel torb en les altures apilada,
un borralló de gebre, que fa moure
la grua tot volant amb un cop d'ala,
s'augmenta rodolant de cingle en cingle,
com sometent a toc de la campana,
i el borralló de neu ja és ona immensa
que empeny i colca més superba onada;
(...)"*

Llegeix el poema en veu alta. Per a llegir-lo correctament, recorda que has de fer les pauses en el lloc on el poeta ha decidit: mai al mig d'un vers, sempre al final, naturalment, sense fer perdre el sentit a les frases; com hem de resoldre els signes de puntuació, doncs? Si són a final de vers, cap problema. Si són al mig d'un vers, on no podem fer la pausa, cal marcar-los amb un canvi d'inflexió de la veu.

Qui és *Flordeneu*?

A quin *donzell* es refereix, que munta el *corser ardorós*? Qui és? A qui busca?

Analitza detalladament els recursos expressius del llenguatge literari que hi ha en el text, associant-los a les diverses figures de dicció i de pensament que coneixes. N'hi ha algun o alguna que hagi desaparegut del Canigó?

Detalla quins són els animals i les plantes que esmenta el poeta en aquest fragment.

Explica què vol dir el poeta amb les expressions següents:

*"del formidable rei de la contrada
a qui Pirene fa de tron esplèndid
i l'hemisferi de florida tiara."*

*"Sembla la serra un gegantí magnoli
quan s'esbadellen ses poncelles blanques;"*

*"i entre ells s'alça l'avet, com l'arbre mestre
entremig del trínquet i del messana."*

*"De tant en tant, del cim de l'aspra serra,
es veu fins al pregon d'una escombrada,
com de l'alzina en la negrosa escorça
es veu del llamp corsecador la ratlla."*

*"un borralló de gebre, que fa moure
la grua tot volant amb un cop d'ala,*

*s'augmenta rodolant de cingle en cingle,
com sometent a toc de la campana,"*

Explica el significat de les següents paraules:

Pleta, celístia, congesta, esbadellar-se, corsecar, arrombollar i torb.

Tradueix aquest text al castellà.

Zoologia

Heus aquí un llistat dels animals que podeu trobar durant el recorregut. És purament indicatiu; no vol dir que els hàgiu de veure tots ni que només pugueu veure aquests. També depèn de l'època de l'any que hi passeu. No s'hi han inclòs els animals domèstics ni les espècies cinegètiques introduïdes.

Pel camí cal estar atents mirant i escoltant per a no perdre cap detall. Alguns ocells o amfibis, és possible que només els sentiu o en trobeu rastres (plomes, senyals d'haver menjat, nius, postes, egagròpiles, etc.). Pel que fa als mamífers no és fàcil que en veieu cap –i encara menys si aneu en grup– però sí que en podeu trobar rastres en forma de cataus, petjades, latrines, excrements o restes d'haver menjat.

OCELLS

Abellerol	<i>Merops apiaster</i>
Àguila marcenca	<i>Circaetus gallicus</i>
Aligot	<i>Buteo buteo</i>
Ballester	<i>Apus melba</i>
Bitxac comú	<i>Saxicola torquata</i>
Cardina o cadenera	<i>Carduelis carduelis</i>
Cogullada vulgar	<i>Galerida cristata</i>
Corb	<i>Corvus corax</i>
Cornella	<i>Corvus corone</i>
Cotxa fumada	<i>Phoenicurus ochruros</i>
Cruixidell	<i>Miliaria calandra</i>
Cucut	<i>Cuculus canorus</i>
Cuereta blanca	<i>Motacilla alba</i>
Estornell vulgar	<i>Sturnus vulgaris</i>
Falciot negre	<i>Apus apus</i>
Falciot pàl·lid	<i>Apus pallidus</i>
Gafarró	<i>Serinus serinus</i>
Gaig	<i>Garrulus glandarius</i>
Garsa	<i>Pica pica</i>
Grasset de muntanya	<i>Anthus spinoletta</i>
Mallerenga blava	<i>Parus caeruleus</i>
Mallerenga carbonera	<i>Parus major</i>
Mallerenga cuallarga	<i>Aegithalos caudatus</i>
Mallerenga emplomallada	<i>Parus cristatus</i>
Mallerenga petita	<i>Parus ater</i>
Merla	<i>Turdus merula</i>
Mosquiter de passa	<i>Phylloscopus trochilus</i>
Oreneta cuablanca	<i>Delichon urbica</i>
Oreneta vulgar	<i>Hirundo rustica</i>
Pardal comú	<i>Passer domesticus</i>
Pica-soques blau	<i>Sitta europaea</i>

Pinsà comú	<i>Fringilla coelebs</i>
Pit-roig	<i>Erithacus rubecula</i>
Puput	<i>Upupa epops</i>
Raspinell comú	<i>Certhia brachydactyla</i>
Roquerol	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>
Rossinyol	<i>Luscinia megarhynchos</i>
Tallarol capnegre	<i>Sylvia melanocephala</i>
Tallarol de casquet	<i>Sylvia atricapilla</i>
Tórtora	<i>Streptopelia turtur</i>
Tórtora turca	<i>Streptopelia decaocto</i>
Trencapinyes comú	<i>Loxia curvirostra</i>
Tudó	<i>Columba palumbus</i>
Xoriguer comú	<i>Falco tinnunculus</i>

MAMÍFERS

Conill	<i>Oryctolagus cuniculus</i>
Esquirol	<i>Sciurus vulgaris</i>
Fagina o gorja blanc	<i>Martes foina</i>
Guilla o guineu	<i>Vulpes vulpes</i>
Musaranya	<i>Crocidura sp.</i>
Mustela	<i>Mustela nivalis</i>
Senglar	<i>Sus scrofa</i>
Talp	<i>Talpa europaea</i>
Teixó	<i>Meles meles</i>

RÈPTILS

Sargantana roquera	<i>Podarcis muralis</i>
--------------------	-------------------------

AMFIBIS

Granota verda	<i>Rana perezi</i>
---------------	--------------------

Botànica

Tot seguit trobareu un llistat de totes les plantes que podeu trobar en aquest itinerari, primer ordenades segons el nom científic i després segons el nom popular. Si només us interessa saber quines es troben en alguna de les cinc parts en què s'ha dividit el recorregut –perquè no el vulgueu recórrer tot, per exemple– en aquesta mateixa web en què us trobeu podeu accedir a l'opció de consulta de plantes que us permetrà fer-ho. A més, també podreu identificar una mostra a partir de 84 caràcters senzills que no tindreu cap dificultat en reconèixer, o veure una planta i les seves característiques si en coneixeu la família, el nom popular o el nom científic.

Ara bé, això no vol dir que quan aneu a fer el recorregut hi trobeu totes les espècies indicades, ni tampoc que no n'hi pugueu trobar alguna que no hi estigui inclosa. Dependrà de l'època de l'any en què hi aneu, de la climatologia i de si s'han fet tales o neteges del bosc o del sotabosc. Enguany –des de l'estiu del 2004 fins l'estiu del 2005– les pluges han sigut molt minses i això s'ha notat en la quantitat i varietat d'espècies: pràcticament no hi ha hagut bolets –per això no n'hi trobareu– i el nombre d'espècies primaverals, en general, ha sigut inferior al de la primavera del 2004, per exemple, que va ser molt més plujosa. A més, en prou feines hem tingut primavera: el fred s'ha allargat fins molt tard i la calor ha vingut de cop; això ha fet que s'hagi produït un esclat de vida en un temps molt curt que no ha sigut suficient per a fer tots els itineraris. Tot i amb això, en aquest recorregut hem aconseguit identificar un total de 239 espècies diferents. En els casos en què la manca de flors –sobretot en el cas de les herbàcies– o l'existència d'hibridacions –com en el cas dels roures, per exemple– no ens han permès identificar clarament les espècies, les hem catalogat amb el nom del gènere (*Quercus sp.*, per exemple). El mateix ha passat amb les espècies que hem considerat que, pel nivell en què estem treballant, presentaven una dificultat més gran a l'hora de diferenciar-les a partir de fotografies –hieracis i rosers, sobretot. Pel que fa a les gramínies, només hem contemplat les que criden més l'atenció. El que sempre cal tenir en compte a l'hora de fer les identificacions és que els arbres i els arbustos, abans de ser adults, passen per una fase de plàntula o plançó que els fan molt semblants a les mates, amb característiques que poden ser bastant diferents de les que coneixem i que ens poden fer ballar molt el cap.

Si feu el recorregut d'aquests itineraris amb un interès botànic, recordeu que s'ha d'anar amb compte a l'hora de recollir les mostres: amb una per a tot el grup n'hi ha prou, no cal que n'agafi una cadascun, sinó, la sortida botànica es pot transformar en una plaga de llagosta. Recordeu també que hi ha algunes espècies verinoses i que s'ha d'alertar els nois i les noies de no menjar res que no coneguin molt bé, per més temptador que sigui el seu aspecte. De tota manera, la manipulació és una bona eina d'aprenentatge, la presència de punxes o el tacte poden ser caràcters importants per diferenciar algunes plantes.

Ordenades segons el nom científic:

Nom científic	Nom popular
<i>Acer campestre</i>	Auró blanc
<i>Acer monspessulanum</i>	Auró negre
<i>Acer opalus</i>	Blada
<i>Acer pseudoplatanus</i>	Plàtan fals
<i>Achillea millefolium</i>	Milfulles
<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Cabellera de Venus, falzia vera
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Castanyer d'índies
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Serverola
<i>Alyssum alyssoides</i>	Herba de la ràbia
<i>Amaranthus albus</i>	Blet blanc
<i>Amelanchier ovalis</i>	Corner
<i>Anemone hepatica</i>	Herba fetgera, viola de llop
<i>Anthericum liliago</i>	Lliri de St. Bru
<i>Anthyllis montana</i>	Antil·lis de muntanya
<i>Anthyllis vulneraria</i>	Vulnerària
<i>Antirrhinum majus</i>	Conillets
<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>	Jonça
<i>Aquilegia vulgaris</i>	Corniol, guants de la Mare de Déu
<i>Arabis hirsuta</i>	-
<i>Arbutus unedo</i>	Arboç, llipoter
<i>Arctium minus</i>	Llepassa, repalassa
<i>Argyrolobium zannoni</i>	Citís platejat
<i>Arum italicum</i>	Sarriassa, xèria
<i>Asparagus acutifolius</i>	Esparreguera, espargolera
<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>	Falzia negra, falzia de bosc
<i>Asplenium trichomanes</i>	Falzia roja
<i>Aster sedifolius</i>	Indiana
<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>	Herba de St. Llorenç
<i>Bellis perennis</i>	Margaridoia perenne
<i>Bellis sylvestris</i>	Margaridoia silvestre
<i>Blackstonia perfoliata</i>	Clora
<i>Briza maxima</i>	Belluguets, balladores, fanalets
<i>Buddleja davidii</i>	Budleia
<i>Campanula rotundifolia</i>	Campaneta de fulla rodona
<i>Campanula trachelium</i>	Campaneta d'ortiga
<i>Carex flacca</i>	Càrex glauc
<i>Carlina vulgaris</i>	Carlina petita
<i>Castanea sativa</i>	Castanyer
<i>Catananche caerulea</i>	Cerverina

<i>Centaurea jacea</i>	Centàurea jàcea
<i>Centaurea pectinata</i>	Brassera
<i>Cephalanthera longifolia</i>	Curraia blanc
<i>Cephalaria leucantha</i>	Falla
<i>Ceterach officinarum</i>	Dauradella
<i>Cirsium eriophorum</i>	Cardigassa
<i>Cistus salviifolius</i>	Estepa borrera
<i>Clematis flammula</i>	Vidiella
<i>Clematis recta</i>	Herba bormera
<i>Clematis vitalba</i>	Vidalba
<i>Convolvulus arvensis</i>	Corretjola
<i>Coriaria myrtifolia</i>	Roldor
<i>Cornus sanguinea</i>	Sanguinyol
<i>Coronilla emerus</i>	Coronil·la boscana
<i>Corylus avellana</i>	Avellaner
<i>Crataegus monogyna</i>	Arç blanc
<i>Crepis albida</i>	-
<i>Cruciata laevipes</i>	Creuera
<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>	Ginesta sessilifòlia
<i>Daphne laureola</i>	Lloreret
<i>Daucus carota</i>	Pastanaga borda
<i>Dianthus hyssopifolius</i>	Clavell de pastor
<i>Dianthus seguieri</i>	-
<i>Dianthus sp.</i>	Clavell
<i>Digitalis lutea</i>	Didalera groga
<i>Dorycnium hirsutum</i>	Botja peluda
<i>Dorycnium pentaphyllum ssp. pentaphyllum</i>	Botja d'escombres
<i>Echinops ritro</i>	Panical blau de terra baixa
<i>Echium vulgare</i>	Llengua de bou
<i>Erica multiflora</i>	Bruc d'hivern
<i>Eryngium campestre</i>	Panical
<i>Euphorbia amygdaloides</i>	Lleteresa de bosc
<i>Euphorbia characias</i>	Lleteresa vera
<i>Euphorbia dulcis</i>	-
<i>Euphorbia helioscopia</i>	Lleterola d'hort
<i>Euphorbia nicaeensis</i>	Lleteresa nicensa
<i>Euphorbia villosa</i>	-
<i>Evonymus europaeus</i>	Evònim o barretets vermells
<i>Fagus sylvatica</i>	Faig
<i>Ficus carica</i>	Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)
<i>fragaria vesca</i>	Maduixera
<i>fraxinus angustifolia</i>	Freixe de fulla petita

<i>fraxinus excelsior</i>	Freixe de fulla gran
<i>Fumana ericoides</i>	Fumana ericoides
<i>Galium lucidum</i>	Espunyidella blanca
<i>Galium maritimum</i>	Espunyidella peluda
<i>Galium pumilum</i>	Espunyidella prima
<i>Galium sp.</i>	Espunyidella
<i>Genista hispanica</i>	Argelagó
<i>Genista patens</i>	Ginesta patent
<i>Genista scorpius</i>	Argelaga
<i>Genista triflora</i>	Ginesta triflora
<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>	Herba de St. Robert
<i>Geranium rotundifolium</i>	Suassana rotundifòlia
<i>Geum urbanum</i>	Herba de St. Benet
<i>Globularia alypum</i>	Fuixarda
<i>Globularia cordifolia ssp. repens</i>	Lluqueta nana
<i>Hedera helix</i>	Heura
<i>Helianthemum nummularium</i>	Heliantem tomentós
<i>Helianthemum oelandicum</i>	Herba passerella
<i>Helianthemum sp.</i>	Heliantem
<i>Helichrysum stoechas</i>	Sempreviva borda
<i>Helleborus foetidus</i>	Marxívol, el-lèbor
<i>Helleborus viridis</i>	El-lèbor verd
<i>Hieracium sp.</i>	Hieraci
<i>Hippocrepis comosa</i>	Desferracavalls
<i>Ilex aquifolium</i>	Grèvol
<i>Inula conyza</i>	Ínula coniza
<i>Jasonia tuberosa</i>	Rabasseta
<i>Juniperus communis</i>	Ginebre
<i>Juniperus oxycedrus</i>	Càdec
<i>Lathyrus filiformis</i>	Garlanda borda
<i>Lathyrus linifolius</i>	Guixó de muntanya
<i>Lavandula latifolia</i>	Barballó, espígol comú
<i>Ligustrum vulgare</i>	Olivereta
<i>Limodorum abortivum</i>	Limodor abortiu
<i>Linaria minor</i>	Matacabrit
<i>Linaria repens</i>	Linària estriada
<i>Linum catharticum</i>	Llinet purgant
<i>Lithospermum officinale</i>	Mill del sol
<i>Lonicera etrusca</i>	Lligabosc etrusc
<i>Lonicera implexa</i>	Lligabosc mediterrani
<i>Lonicera pyrenaica</i>	Xuclamel de roca
<i>Lonicera xylosteum</i>	Xuclamel xilosti

<i>Lotus corniculatus</i>	Lotus
<i>Melittis melissophyllum</i>	Melissot
<i>Muscari neglectum</i>	Calabruixa petita
<i>Odontides lutea</i>	Fonollada groga
<i>Olea europaea</i> var. <i>europaea</i>	Olivera
<i>Olea europaea</i> var. <i>sylvestris</i>	Ullastre, olivera assilvestrada
<i>Onobrychis viciifolia</i>	Esparcet, trepadella
<i>Ononis minutissima</i>	Gavó menut
<i>Origanum vulgare</i>	Orenga
<i>Orobancha</i> sp.	frares
<i>Osyris alba</i>	Ginestó
<i>Paeonia officinalis</i> ssp. <i>microcarpa</i>	Peonia
<i>Paliurus spina-christi</i>	Espinavessa
<i>Parnassia palustris</i>	Fetgera blanca
<i>Peucedanum schottii</i>	-
<i>Phillyrea latifolia</i> ssp. <i>media</i>	Aladern fals
<i>Picea abies</i>	Avet roig
<i>Picris echioides</i>	Arpell
<i>Pinus halepensis</i>	Pi blanc
<i>Pinus nigra</i> ssp. <i>salzmannii</i>	Pinassa
<i>Pinus sylvestris</i>	Pi roig
<i>Pistacia lentiscus</i>	Llentiscle
<i>Plantago lanceolata</i>	Plantatge lanceolat o de fulla estreta
<i>Plantago major</i>	Plantatge gros o de fulla ampla
<i>Plantago media</i>	Plantatge mitjà
<i>Plantago</i> sp.	Plantatge
<i>Platanus hybrida</i>	Plàtan
<i>Polygala calcarea</i>	Herba blava
<i>Polypodium vulgare</i>	Polipodi
<i>Populus alba</i>	Àlber
<i>Populus nigra</i>	Pollancre
<i>Populus tremula</i>	Trèmol
<i>Potentilla caulescens</i>	Tè de soqueta
<i>Potentilla neumanniana</i>	Potentilla vernal
<i>Potentilla reptans</i>	Gram negre
<i>Primula veris</i>	Prímula vera
<i>Prunella grandiflora</i> ssp. <i>pyrenaica</i>	Herba de la prunella
<i>Prunella laciniata</i>	Brunella blanca
<i>Prunus avium</i>	Cirerer
<i>Prunus spinosa</i>	Aranyoner o arç negre
<i>Psoralea bituminosa</i>	Trèvol pudent
<i>Pteridium aquilinum</i>	Falguera aquilina

<i>Ptychotis saxifraga</i>	Pticotis
<i>Pyrus malus</i>	Pomera
<i>Quercus coccifera</i> ssp. <i>coccifera</i>	Garric
<i>Quercus ilex</i>	Alzina
<i>Quercus pubescens</i> (= <i>Q. humilis</i>)	Roure martinenc
<i>Quercus</i> sp.	Roure
<i>Ramonda myconi</i>	Orella d'ós
<i>Ranunculus bulbosus</i>	Gata rabiosa
<i>Ranunculus ficaria</i>	Gatassa
<i>Rhamnus alaternus</i>	Aladern
<i>Rhamnus alpina</i> ssp. <i>alpina</i>	Púdol
<i>Rosa canina</i>	Roser silvestre
<i>Rosa</i> sp.	Roser
<i>Rosmarinus officinalis</i>	Romaní
<i>Rubia peregrina</i>	Rogeta
<i>Rubus ulmifolius</i>	Esbarzer, romeguera, bardissa
<i>Ruscus aculeatus</i>	Galzeran, boix marí, cirerer de Betlem
<i>Salix caprea</i>	Gatsaule
<i>Salix cinerea</i> ssp. <i>oleifolia</i>	Gatell
<i>Sambucus nigra</i>	Saüc
<i>Sanguisorba minor</i>	Pimpinella petita
<i>Sanicula europaea</i>	Sanícula
<i>Santolina chamaecyparissus</i>	Esparnallac
<i>Santolina chamaecyparissus</i> ssp. <i>pecten</i>	Esparnallac
<i>Saponaria ocyroides</i>	Falsa alfàbrega
<i>Satureja calamintha</i> ssp. <i>glandulosa</i>	Rementerola
<i>Satureja vulgaris</i>	Clinopodi
<i>Scabiosa atropurpurea</i>	Escabiosa marítima
<i>Scabiosa columbaria</i>	Escabiosa columbària
<i>Scutellaria minor</i>	-
<i>Sedum rupestre</i> ssp. <i>reflexum</i>	Crespinell rupestre
<i>Sedum sediforme</i>	Crespinell gros
<i>Senecio inaequidens</i>	Seneci del Cap
<i>Seseli montanum</i>	Sèseli de muntanya
<i>Sesleria coerulea</i>	Seslèria
<i>Sideritis hirsuta</i>	Herba de la feridura
<i>Smilax aspera</i>	Arítjol
<i>Solanum chenopodioides</i>	-
<i>Solanum nigrum</i>	Morella vera
<i>Sorbus aria</i>	Moixera
<i>Sorbus aucuparia</i>	Moixera de guilla
<i>Sorbus domestica</i>	Server

<i>Sorbus torminalis</i>	Moixera de pastor
<i>Stachys officinalis</i>	Betònica
<i>Stachys recta</i>	Herba de St. Antoni
<i>Staehelina dubia</i>	Pinzell
<i>Succisa pratensis</i>	Escabiosa mossegada
<i>Tamus communis</i>	Gatmaimó
<i>Tanacetum corymbosum</i>	-
<i>Taraxacum officinale</i>	Pixallits, dent de lleó
<i>Teucrium chamaedrys</i>	Camedris
<i>Teucrium pyrenaicum</i>	Angelins
<i>Thalictrum minus</i>	-
<i>Thymelaea sp.</i>	Bufalaga
<i>Thymus vulgaris</i>	Farigola
<i>Tilia cordata</i>	Tell o til·ler de fulla petita
<i>Tilia platyphyllos</i>	Tell o til·ler de fulla gran
<i>Trifolium angustifolium</i>	Fenc bord
<i>Trifolium repens</i>	Trevolet de prat
<i>Trifolium sp.</i>	Trèvol
<i>Ulmus glabra</i>	Oma
<i>Ulmus minor</i>	Om
<i>Urtica dioica</i>	Ortiga gran o major
<i>Valeriana montana</i>	Valeriana muntanyenca
<i>Valeriana officinalis</i>	Valeriana o valeriana vera
<i>Verbascum pulverulentum</i>	Santjoans
<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>	-
<i>Viburnum lantana</i>	Tortellatge
<i>Viburnum tinus</i>	Marfull
<i>Vicia cracca</i>	Garlanda comuna
<i>Vicia sativa</i>	Veça
<i>Vicia sepium</i>	-
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>	Masera groga
<i>Viola sp.</i>	Violes

Ordenades segons el nom popular:

Nom popular	Nom científic
-	<i>Arabis hirsuta</i>
-	<i>Crepis albida</i>
-	<i>Dianthus seguieri</i>
-	<i>Euphorbia dulcis</i>
-	<i>Euphorbia villosa</i>
-	<i>Peucedanum schottii</i>
-	<i>Scutellaria minor</i>
-	<i>Solanum chenopodioides</i>
-	<i>Tanacetum corymbosum</i>
-	<i>Thalictrum minus</i>
-	<i>Veronica austriaca</i> ssp. <i>teucrium</i>
-	<i>Vicia sepium</i>
Aladern	<i>Rhamnus alaternus</i>
Aladern fals	<i>Phillyrea latifolia</i> ssp. <i>media</i>
Àlber	<i>Populus alba</i>
Alzina	<i>Quercus ilex</i>
Angelins	<i>Teucrium pyrenaicum</i>
Antil·lis de muntanya	<i>Anthyllis montana</i>
Aranyoner o arç negre	<i>Prunus spinosa</i>
Arboç, llipoter	<i>Arbutus unedo</i>
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>
Argelaga	<i>Genista scorpius</i>
Argelagó	<i>Genista hispanica</i>
Arítjol	<i>Smilax aspera</i>
Arpell	<i>Picris echinoides</i>
Auró blanc	<i>Acer campestre</i>
Auró negre	<i>Acer monspessulanum</i>
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>
Avet roig	<i>Picea abies</i>
Barballó, espígol comú	<i>Lavandula latifolia</i>
Belluguets, balladores, fanalets	<i>Briza maxima</i>
Betònica	<i>Stachys officinalis</i>
Blada	<i>Acer opalus</i>
Blet blanc	<i>Amaranthus albus</i>
Botja d'escombres	<i>Dorycnium pentaphyllum</i> ssp. <i>pentaphyllum</i>
Botja peluda	<i>Dorycnium hirsutum</i>
Brassera	<i>Centaurea pectinata</i>
Bruc d'hivern	<i>Erica multiflora</i>
Brunella blanca	<i>Prunella laciniata</i>

Budleia	<i>Buddleja davidii</i>
Bufalaga	<i>Thymelaea</i> sp.
Cabellera de Venus, falzia vera	<i>Adiantum capillus-veneris</i>
Càdec	<i>Juniperus oxycedrus</i>
Calabruixa petita	<i>Muscari neglectum</i>
Camedris	<i>Teucrium chamaedrys</i>
Campaneta de fulla rodona	<i>Campanula rotundifolia</i>
Campaneta d'ortiga	<i>Campanula trachelium</i>
Cardigassa	<i>Cirsium eriophorum</i>
Càrex glauc	<i>Carex flacca</i>
Carlina petita	<i>Carlina vulgaris</i>
Castanyer	<i>Castanea sativa</i>
Castanyer d'índies	<i>Aesculus hippocastanum</i>
Centàurea jàcea	<i>Centaurea jacea</i>
Cerverina	<i>Catananche caerulea</i>
Cirerer	<i>Prunus avium</i>
Citís platejat	<i>Argyrolobium zannoni</i>
Clavell	<i>Dianthus</i> sp.
Clavell de pastor	<i>Dianthus hyssopifolius</i>
Clinopodi	<i>Satureja vulgaris</i>
Clora	<i>Blackstonia perfoliata</i>
Conillets	<i>Antirrhinum majus</i>
Corner	<i>Amelanchier ovalis</i>
Corniol, guants de la Mare de Déu	<i>Aquilegia vulgaris</i>
Coronil-la boscana	<i>Coronilla emerus</i>
Corretjola	<i>Convolvulus arvensis</i>
Crespinell gros	<i>Sedum sediforme</i>
Crespinell rupestre	<i>Sedum rupestre</i> ssp. <i>reflexum</i>
Creuera	<i>Cruciata laevipes</i>
Curraia blanc	<i>Cephalanthera longifolia</i>
Dauradella	<i>Ceterach officinarum</i>
Desferracavalls	<i>Hippocrepis comosa</i>
Didalera groga	<i>Digitalis lutea</i>
El-lèbor verd	<i>Helleborus viridis</i>
Esbarzer, romeguera, bardissa	<i>Rubus ulmifolius</i>
Escabiosa columbària	<i>Scabiosa columbaria</i>
Escabiosa marítima	<i>Scabiosa atropurpurea</i>
Escabiosa mossegada	<i>Succisa pratensis</i>
Esparcet, trepadella	<i>Onobrychis viciifolia</i>
Esparnallac	<i>Santolina chamaecyparissus</i>
Esparnallac	<i>Santolina chamaecyparissus</i> ssp. <i>pecten</i>
Esparreguera, espargolera	<i>Asparagus acutifolius</i>

Espinavessa	<i>Paliurus spina-christi</i>
Espunyidella	<i>Galium sp.</i>
Espunyidella blanca	<i>Galium lucidum</i>
Espunyidella peluda	<i>Galium maritimum</i>
Espunyidella prima	<i>Galium pumilum</i>
Estepa borraera	<i>Cistus salviifolius</i>
Evònim o barretets vermells	<i>Evonymus europaeus</i>
Faig	<i>Fagus sylvatica</i>
Falguera aquilina	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falla	<i>Cephalaria leucantha</i>
Falsa alfàbrega	<i>Saponaria ocymoides</i>
Falzia negra, falzia de bosc	<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>
Falzia roja	<i>Asplenium trichomanes</i>
Farigola	<i>Thymus vulgaris</i>
Fenc bord	<i>Trifolium angustifolium</i>
Fetgera blanca	<i>Parnassia palustris</i>
Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)	<i>Ficus carica</i>
Fonollada groga	<i>Odontides lutea</i>
frares	<i>Orobanche sp.</i>
Freixe de fulla gran	<i>fraxinus excelsior</i>
Freixe de fulla petita	<i>fraxinus angustifolia</i>
Fuixarda	<i>Globularia alypum</i>
Fumana ericoides	<i>Fumana ericoides</i>
Galzeran, boix marí, cirerer de Betlem	<i>Ruscus aculeatus</i>
Garlanda borda	<i>Lathyrus filiformis</i>
Garlanda comuna	<i>Vicia cracca</i>
Garric	
Gata rabiosa	<i>Ranunculus bulbosus</i>
Gatassa	<i>Ranunculus ficaria</i>
Gatell	<i>Salix cinerea ssp. oleifolia</i>
Gatmaimó	<i>Tamus communis</i>
Gatsaule	<i>Salix caprea</i>
Gavó menut	<i>Ononis minutissima</i>
Ginebre	<i>Juniperus communis</i>
Ginesta patent	<i>Genista patens</i>
Ginesta sessilifòlia	<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>
Ginesta triflora	<i>Genista triflora</i>
Ginestó	<i>Osyris alba</i>
Gram negre	<i>Potentilla reptans</i>
Grèvol	<i>Ilex aquifolium</i>
Guixó de muntanya	<i>Lathyrus linifolius</i>
Heliantem	<i>Helianthemum sp.</i>

Heliantem tomentós	<i>Helianthemum nummularium</i>
Herba blava	<i>Polygala calcarea</i>
Herba bormera	<i>Clematis recta</i>
Herba de la feridura	<i>Sideritis hirsuta</i>
Herba de la prunella	<i>Prunella grandiflora ssp. pyrenaica</i>
Herba de la ràbia	<i>Alyssum alyssoides</i>
Herba de St. Antoni	<i>Stachys recta</i>
Herba de St. Benet	<i>Geum urbanum</i>
Herba de St. Llorenç	<i>Astragalus monspessulanus ssp. monspessulanus</i>
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum ssp. robertianum</i>
Herba fetgera, viola de llop	<i>Anemone hepatica</i>
Herba passerella	<i>Helianthemum oelandicum</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>
Hieraci	<i>Hieracium sp.</i>
Indiana	<i>Aster sedifolius</i>
Ínula coniza	<i>Inula conyza</i>
Jonça	<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>
Limodor abortiu	<i>Limodorum abortivum</i>
Linària estriada	<i>Linaria repens</i>
Llengua de bou	<i>Echium vulgare</i>
Llentiscle	<i>Pistacia lentiscus</i>
Llepassa, repalassa	<i>Arctium minus</i>
Lleteresa de bosc	<i>Euphorbia amygdaloides</i>
Lleteresa nicensa	<i>Euphorbia nicaeensis</i>
Lleteresa vera	<i>Euphorbia characias</i>
Lleterola d'hort	<i>Euphorbia helioscopia</i>
Lligabosc etrusc	<i>Lonicera etrusca</i>
Lligabosc mediterrani	<i>Lonicera implexa</i>
Llinet purgant	<i>Linum catharticum</i>
Lliri de St. Bru	<i>Anthericum liliago</i>
Lloreret	<i>Daphne laureola</i>
Lluqueta nana	<i>Globularia cordifolia ssp. repens</i>
Lotus	<i>Lotus corniculatus</i>
Maduixera	<i>fragaria vesca</i>
Marfull	<i>Viburnum tinus</i>
Margaridoia perenne	<i>Bellis perennis</i>
Margaridoia silvestre	<i>Bellis sylvestris</i>
Marxívol, el-lèbor	<i>Helleborus foetidus</i>
Masera groga	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
Matacabrit	<i>Linaria minor</i>
Melisot	<i>Melittis melissophyllum</i>
Milfulles	<i>Achillea millefolium</i>

Mill del sol	<i>Lithospermum officinale</i>
Moixera	<i>Sorbus aria</i>
Moixera de guilla	<i>Sorbus aucuparia</i>
Moixera de pastor	<i>Sorbus torminalis</i>
Morella vera	<i>Solanum nigrum</i>
Olivera	<i>Olea europaea</i> var. <i>europaea</i>
Olivereta	<i>Ligustrum vulgare</i>
Om	<i>Ulmus minor</i>
Oma	<i>Ulmus glabra</i>
Orella d'òs	<i>Ramonda myconi</i>
Orenga	<i>Origanum vulgare</i>
Ortiga gran o major	<i>Urtica dioica</i>
Panical	<i>Eryngium campestre</i>
Panical blau de terra baixa	<i>Echinops ritro</i>
Pastanaga borda	<i>Daucus carota</i>
Peonia	<i>Paeonia officinalis</i> ssp. <i>microcarpa</i>
Pi blanc	<i>Pinus halepensis</i>
Pi roig	<i>Pinus sylvestris</i>
Pimpinella petita	<i>Sanguisorba minor</i>
Pinassa	<i>Pinus nigra</i> ssp. <i>salzmannii</i>
Pinzell	<i>Stachys dubia</i>
Pixallits, dent de lleó	<i>Taraxacum officinale</i>
Plantatge	<i>Plantago</i> sp.
Plantatge gros o de fulla ampla	<i>Plantago major</i>
Plantatge lanceolat o de fulla estreta	<i>Plantago lanceolata</i>
Plantatge mitjà	<i>Plantago media</i>
Plàtan	<i>Platanus hybrida</i>
Plàtan fals	<i>Acer pseudoplatanus</i>
Polipodi	<i>Polypodium vulgare</i>
Pollancre	<i>Populus nigra</i>
Pomera	<i>Pyrus malus</i>
Potentilla vernal	<i>Potentilla neumanniana</i>
Prímula vera	<i>Primula veris</i>
Pticotis	<i>Ptychotis saxifraga</i>
Púdol	<i>Rhamnus alpina</i> ssp. <i>alpina</i>
Rabasseta	<i>Jasonia tuberosa</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha</i> ssp. <i>glandulosa</i>
Rogeta	<i>Rubia peregrina</i>
Roldor	<i>Coriaria myrtifolia</i>
Romaní	<i>Rosmarinus officinalis</i>
Roser	<i>Rosa</i> sp.
Roser silvestre	<i>Rosa canina</i>

Roure	<i>Quercus sp.</i>
Roure martinenc	<i>Quercus pubescens</i> (= <i>Q. humilis</i>)
Sanguinyol	<i>Cornus sanguinea</i>
Sanícula	<i>Sanicula europaea</i>
Santjoans	<i>Verbascum pulverulentum</i>
Sarriassa, xèrria	<i>Arum italicum</i>
Saüc	<i>Sambucus nigra</i>
Sempreviva borda	<i>Helichrysum stoechas</i>
Seneci del Cap	<i>Senecio inaequidens</i>
Server	<i>Sorbus domestica</i>
Serverola	<i>Agrimonia eupatoria</i>
Sèseli de muntanya	<i>Seseli montanum</i>
Seslèria	<i>Sesleria coerulea</i>
Suassana rotundifòlia	<i>Geranium rotundifolium</i>
Tè de soqueta	<i>Potentilla caulescens</i>
Tell o til·ler de fulla gran	<i>Tilia platyphyllos</i>
Tell o til·ler de fulla petita	<i>Tilia cordata</i>
Tortellatge	<i>Viburnum lantana</i>
Trèmol	<i>Populus tremula</i>
Trèvol	<i>Trifolium sp.</i>
Trèvol pudent	<i>Psoralea bituminosa</i>
Trevolet de prat	<i>Trifolium repens</i>
Ullastre, olivera assilvestrada	<i>Olea europaea var. sylvestris</i>
Valeriana muntanyenca	<i>Valeriana montana</i>
Valeriana o valeriana vera	<i>Valeriana officinalis</i>
Veça	<i>Vicia sativa</i>
Vidalba	<i>Clematis vitalba</i>
Vidiella	<i>Clematis flammula</i>
Violes	<i>Viola sp.</i>
Vulnerària	<i>Anthyllis vulneraria</i>
Xuclamel de roca	<i>Lonicera pyrenaica</i>
Xuclamel xilosti	<i>Lonicera xylosteum</i>